

XI VE XII. YÜZYILLARDA BİZANS'TA TÜRK VARLIĞI*

Charles M. BRAND
Çev. Melek ÖKSÜZ**

Michael Italikos, John Axouchos'a mektup

Onbirinci ve onikinci yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu, Ermeniler, Macarlar, Bulgarlar ve Batılılar da dahil olmak üzere diğer milletlerden bireyleri cezbedip içine alacak kadar gücünü muhafaza ediyordu. Aristokraside üyelik, kendilerine unvan verilmiş ve kan bağı ya da evlilik yolu ile iktidardaki sülale ile bağı olanlara, yerliler ve yabancılara aynı şekilde açıktı. Bazı sebeplerle, iktidardakiler, sık sık yabancılar bu elitin içine sokmanın yollarını aradılar.

Söz konusu milletin bakış açısıyla yazan çağdaş bilim adamları, Bizans'a giren yabancılar, özellikle de aristokrasiye katılanları incelemişlerdir. Ancak bunlar içinde Türkler pek incelenmemiş bir gruptur. Türklerin Bizans'a entegrasyonunu geciktiren engeller şaşırtıcıdır. Şöyle ki; Türkler ve Yunanlıların dilleri çok farklıdır, Bizans için İslam kabul edilemez bir din olduğu gibi Türk akıncının yaşam tarzı da Bizanslıninkinden önemli oranda farklıydı. Öyle görülüyor ki, Türkler Bizanslıların can düşmanlarıdır.

Türk-Yunan düşmanlığı, hiç bir düşmanlığın kalıcı olmadığını kabul edildiği 11-12. yüzyıl ortamında, bu engeller içinde muhtemelen en önemsiz olanıdır.¹ Malazgirt savaşının galibinin oğlu Melik Şah, VII Michael ile

*Makalenin orijinali: Charles M. Brand, "The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.43. (1989), pp. 1-25.

**Yrd. Doç.Dr., KTÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.TRABZON

¹ Nicetas Choniates, *Historia*, ed. J.-L. van Dieten, CFHB 11 (Berlin, 1975), 118-21 (Bütün abntlar I. Ciltten); John Kinnamos, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio [sic] Comnenis gestarum*, ed. A. Meineke, Bonn ed. (1836), 204-8.

görüşmüş ve I. Alexius'a iki defa evlilik ittifakı teklif etmiştir.² II. Kılıç Arslan, Manuel ile barış yapmış ve İstanbul'u ziyaret etmiştir. Bu sıkıntılar içinde din ve yaşam tarzı ciddi engellerdi. Çok sayıda Türkün geçiş yapması, Bizansın etkileme ve içine alma gücünü yitirmemiş olduğunu kanıtlar.

Bu çalışma, kraliyet hizmetine girmek için doğudan, Anadolu üzerinden gelenler üzerine yoğunlaşmıştır. Bizanslı yazarlar uzun zaman "Tourkoi" ismini Macarlar ve Hazarlar³ da dahil olmak üzere çeşitli Asyalı gruplar için kullanmışlardır. Bu çalışmanın amacı; Bizans İmparatorluğuna göç ya da esaret yoluyla gelen kimliği belirsiz, çok sayıda Türk'ten kısaca bahsetmek ve Türklerin Bizans Anadolu'suna ilk ciddi girişleri yaptığı onbirinci yüzyıldan 1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından fethine kadar geçen sürede Bizans yönetim sınıfına entegrasyonunu incelemektir.

Bu makale bilinen bazı Türklerin kariyerlerine ilişkin biyografilerine ana hatları ile değinmekte, bazı olayları sorgulamakta ve geçici olarak Bizans'a sığınan bazı Türk liderlerine bir göz atmaktadır. Bu bilgileri kullanarak, Türklerin neden Bizans'ın hizmetine girdiklerini, din değiştirme ve asimilasyon mekanizmaları ile Bizans üst sınıfına katılan Türklerin karşılaştıkları sorunları araştıracağım. Bir kaç vakada bir Türkün torunları bir kaç nesil takip edilebiliyor ve onların Bizans'a ne kadar entegre oldukları incelenebiliyor. Bizanslıların yeni gelen Türklere karşı davranışları ilgi çekicidir: Onikinci yüzyıl Bizans'ında anti-Latin duygular iyi bilinmektedir, fakat anti-Türk duygular son zamanlarda dikkat çekmeye başlamıştır.

² VII Michael hakkında, bkz P. Gautier, "Lettre au sultan Malik-Shah, rédigée par Michel Psellos," REB 35 (1977), 73-97, ön bibliyografya. I. Alexius hakkında, bkz Anna Comnena, *Alexiad*, ed. B. Leib (Paris, 1937-45), 11, 65, 75-76.

Türk olmayan birisinin Türkler hakkında bir çalışmaya girişmesi garip gelebilir, bu dönemle ilgili olarak hiç bir Türk kaynağı yoktur. Modern Türk Tarihi çalışmasında yardımlarından dolayı Aslı Özyar'a müteşekkirim. Şahıs isimlerinin yazılması bazan zorluklar doğurdu; Bizans hizmetine girmiş olan Türklerin isimlerini yazarken genellikle Bizans yazışına sadık kaldım, fakat metin içinde ilk kullandıklarında Türkçe karşılıklarından dolayı Türk isimleri yazarken, *The Encyclopaedia of Islam* ve Setton'ın *Haçlılar Tarihi* arasında gidip geldim. "Perses" kelimesi genel olarak "Turk" olarak verildi.

Bir kısmını bu makalenin yazılmasında kullandığım izni bana verdiği için Bryn Mawr Koleji'ne teşekkür ederim. Hazırlıkların son aşamasında Dumbarton Oaks kütüphanesinden faydalandım; 1988 baharında bana orada verdikleri burs için müteşekkirim. Editoryal yardımları için Prof. Stephen Salisbury'ye teşekkür ederim, makaleyi kopyalayıp okuyan eşime de özel teşekkürlerimi sunarım. En zor makaleyi yazdıklarından dolayı Bryn Mawr Koleji'ndeki sekreterler Lorraine Kirschner, Deanne Bell ve Bunnie King'e teşekkür ederim. Diğer teşekkürler uygun yerlerde verilecektir.

³ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*² (Berlin, 1958) (şu andan itibaren *BT*), 11, 320-27, belli başlı kullanımları inceliyor. Adı geçen Vardariote Türkleri, muhtemelen Macarlar idi: bkz. *Documents et études sur les institutions de Byzance (VIIe-XVe s.)* (London, 1976), Part XXII adlı eserindeki Nicolas Oikonomides, "Vardariotes-W.I.nd.r-V.n.nd.r: Hongrois installés dans la vallée du Vardar en 934," daha önce verilmiş olan bibliyografya gözden geçirilmiştir.

Daha onuncu yüzyılda Türk gruplar› Bizans hizmetine girdiler. Constantin Porphyro-genitus, saray muhafızlar› arasındaki Fergana'lı Türklerden bahseder.⁴ Fakat Türk bireylerin ve zümrelerin düzenli olarak Bizans hizmetinde görünmeye başlaması, Selçuklu akıncılarının doğu sınırında görünmelerinden sonradır.⁵

Attaleiates bu gruplardan ilkinin Amertikler olarak adlandırmıştır; Cahen onun gerçek ad›n›n “*Emir ...*” ya da “*Kumartekin*” olduğunu ileri sürer. Fakat onu bir Türk kağanının oğlu olan Harun olarak belirler ve ondan Ibn Han olarak bahseder. Attaleiates, onun kral soyundan olduğu için iftihar ettiğini söyler. Bizans'ta ilk defa, gerçekte bir mülteci olarak, VI. Michael'in (1056-57) saltanatı sırasında görülmüş ve büyük bir hürmetle karşılanmıştır.

Görünüşte I. Isaac'ın hizmetindeydi. Fakat sonra X. Constantin'e suikast teşebbüsünde bulundu. Bu yüzden, sürgüne gönderildi ancak Constantin tarafından tekrar geri çağrılarak Diyarbakır bölgesindeki Türklerin üzerine gönderildi. Yaklaşık 1063/4 tarihlerinde, askerlerinin parası kesildiği için Halep yöneticileri ile müttefik oldu; Evdokya'nın saltanatı sırasında (1067), Bizans'ın doğu bölgelerini yağmalayan Türklere katıldı. Ertesi yıl, Membic bölgesinde IV. Romanus ile savaştı.⁶

1070'te, daha sonra imparator olan I. Alexius'un büyük kardeşi Manuel Comnenus, Sultan Alp Arslan'ın kay›nbiraderi olan ve Bizanslılar›n Chrysoskoulos olarak adlandırdığı -Arisigi ya da Erisgen olduğu belli- bir Türk lideri tarafından esir alındı. Sultan ile aras› aç›k olan Chrysoskoulos, karşı koyamayacağı kadar büyük bir Türk ordusunun gelidiğini tahmin etti. Küçük bir çabayla Manuel Comnenus onu taraf değiştirmeye ikna etti ve kendisini daha önce esir etmiş olan adamı gönüllü bir Bizans taraftarı olarak IV. Romanus'a geri götürme şerefine nail oldu. Muhteşem hediyeler verilen Chrysoskoulos, *proedros ünvan›n›* aldı. 1071'de imparator'un Malazgirt

⁴ Constantine VII Porphyrogenitus, *De cerimoniis aulae byzantinae libri duo*, ed. J. Reiske, Bonn ed., I (1829), 576; II (1830), 674-75. J. Laurent, *Byzance et les Turcs seldjoudides dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081* (Nancy, 1913), 15 note 1.

⁵ 11. ve 12. yüzyıllardaki Türk ve Bizanslılar hakkındaki araştırmalar için, bkz. J. Laurent'in yukarıda bahsedilmiş eseri; K. Amantos, *Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων από του ενδεκάτου αιώνα* 1821,1 (Athens, 1955), 19-45; S. Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley, 1971), 69-286 (buradan itibaren Vryonis, *Asia Minor*).

⁶ Michael Attaleiates, *Historia*, ed. I. Bekker, Bonn ed. (1853), 94-95, 108-9; ‘Η συνέχεια της Χρονολογίας του Ἰωάννου Σκυλιτζῆ (*Ioannes Skylitzes Continuatus*), ed. E. Tsolakes (Thessalonike, 1968) (buradan itibaren *Skylitzes Cont.*), 120, Attaleiates'i yak›ndan takip ediyor; C. Cahen, “La premiere penetration turque en Asie-Mineure (seconde moitié du XIe s.),” *Turcobyzantina et Oriens Christianas* (London, 1974), adlı eserindeki Bölüm I, 26 ve 2. not., Amertikes ve onun kariyerini belirlemek için yayınlanmamış Arapça kayıtları kullanmıştır; C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, Tercüme eden J. Jones-Williams (hâlâ yayınlanmamış Fransızca bir dökümandan) (New York, 1968), 27-28 (ona Ibn Khan der); Moravcsik, *BT*, II, 66, Yunanca ismin kaynağı hakkında herhangi bir önerisi yok.

seferine katıldı. Ancak onun felaketle sonuçlanan bu seferdeki faaliyetleri bilinmemektedir. Bizans'ın hizmetinde kaldığı, 1078'de tahtı zorla ele geçirmek isteyen Nicephorus Botaneiates ile Batı Karadeniz Bölgesindeki Türklerin lideri olan Süleyman ibn Kutalmış arasında arabuluculuk yaptığı bilinmektedir.⁷

Nicephorus III. Botaneiates'in saltanatı sırasında (1078/81) Bizanslı bir general -Bizanslılar'ın Tzachas (Türkçesi Caka, Çaka ya da Çakan) olarak adlandırılan- asil olmayan genç bir Türk akıncısını esir aldı. Bu kişinin kahramanlıkları iyi biliniyor olmalıydı ki, Constantinopolis'e getirildiği zaman imparator ona *protonobellisimos* unvanı ile birlikte zengin hediyeler verdi. Buna karşılık Tzachas, imparatora bağlılıklarını bildirdi. Sarayda biraz vakit geçirdiği anlaşılıyor. Çünkü daha sonra Constantine Dalassenos'a ismiyle hitap edebilecek bir durumda idi. Aileleri arasında bir evlilik ittifakı kurulması teklifinde de hiç tereddüt etmedi. Fakat I. Alexius tahta geçtiğinde (1081) Tzachas, onun her şeyi kaybettiğini ileri sürdü. Bunun üzerine, İzmir'i üs olarak kullanarak ve kendisi için bir donanma kuran Hıristiyan tersane işçilerinin desteğini alarak tek başına işe koyuldu. Onun Peçeneklerle işbirliği içinde, korsan-emir olarak yaptıkları bizi ilgilendirmiyor. Yaklaşık 1091 yılında imparator olduğunu iddia etti, imparatora ait sembollerini kullandı ve Constantinopolis'teki tahtı ele geçirmeyi planladı. Bir yıl kadar sonra Alexius, İznikli I. Kılıç Arslan'ı, Tzachas'ın (Çaka) sultanlığına göz dikmiş olduğuna ikna etti. Kılıç Arslan, dostluk bahanesi ile Tzachas'ı (Çaka), Çanakkale'deki kampına getirtti ve orada öldürdü.⁸

⁷ Nicephorus Bryennios, *Historiarum libri quattuor*, ed. P. Gautier, CFHB 9 (Brussels, 1975), 101-3, 239-41; *Skylitzes Cont.*, 141-42, Chrysosekouilos'un gençliğini, kısa vücudunu, karanlık, kötülük akan görünüşünü yazar; J. Laurent, "Byzance et les origines du sultanat de Roum," *Melanges Charles Diehl* (Paris, 1930), I, 178; Cahen, "Premiere penetration," 27-28 (özellikle 27 not 3), 43.

⁸ Metinde bahsedilen Tzachas'ın kariyerinin detayları Anna Comnena, *Alexiad*, II, 114, 157-58, 165-66'da bulunuyor; kariyerinin diğer özellikleri Anna'nın *Alexiad*'ından takip edilebilir: bkz cilt IV (Index, by P. Gautier, Paris, 1976), 128. Kılıç Arslan'ın ne zaman Tzachas'ın kızıyla evlendiği sorusunun (*Alexiad III, 13*) cevabı bulunamadı. Anna Comnena, Abydos'daki darbe sırasında sultan'ın, Tzachas'ın damadı olduğunu söyler, fakat Anna başka devirde göstererek yazmış olabilir. Anna, Tzachas'ın Abydos'da öldürüldüğünü açık olarak belirtir; John Doukas'ın 1097'de (*Alexiad, III, 23-25*) İzmir'den kolayca çıkardığı Tzachas muhtemelen bir çocuğu -Bizanslı ve batılı yazarlar Müslüman isimleri ile şahıs isminden yapılan soyadlarını kolayca karıştırırlar: S. Runciman, *History of the Crusades*, I (Cambridge, 1951), 77 not 1. John Zonaras, *Epitome historiarum*, Bonn ed., III, ed. Th. Büttner-Wobst (1897), 736-37, Tzachas'ın alelade geçmişini vurgular. Michael Glykas'ın, *Annales*, ed. I. Bekker, Bonn ed. (1836), 620 adlı eserinde ondan Tzakatzas olarak kısaca bahsedilir.

Tzachas hakkında, bkz A. N. Kurat, *Çaka Bey: İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi, M.S. 1081-1096* (Ankara, 1966), 34-35, 39, 51 (Bryn Mawr Arkeoloji bölümünde yüksek lisans öğrencisi olan ve bu makaleyi okuyarak benimle tartışan Aslı Özyar'a müteşekkirim); Vryonis, *Asia Minor*, 211; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer* (Paris, 1966), 184-86; I. Melikoff, Introduction to *La geste de Melik Danişmend* (Paris, 1960), I, 85-88, 122. En son eser A. G. K.

Bizans hizmetinde yüksek kademede bir yer elde eden ilk Türk Tatikios idi. Babası, I. Alexius'un babası John Comnenus'un fethettiği Saraçlı idi.

Anna Comnena, *Saraçlı* terimi ile muhtemelen bir Türk'ten bahsediyor. Çünkü 1050'lerde Türkler, imparatorluğun başlıca Müslüman düşmanları idi ve büyük bir ihtimalle o da esir alınmıştı. Tatikios, 1057 civarlarında doğmuş ve muhtemelen çocukken esir alınmış olmalıdır. Haçlı kaynakları, onun burnunun kesilmiş olduğunu söyler. I. Alexius ile aynı yaşta ve onunla birlikte yetişmişti. Alexius ile birlikte büyüdüğünden onun en çok güvendiği generallerinden biri olmuş ve maiyetine girmiştir. Tatikios önce, Alexius'un yaklaşık olarak 1078'de Basilakes'a karşı düzenlediği seferde gözcü olarak ortaya çıkar. Alexius'un tahta çıkışından sonra en büyük komutan (*grand primikerios*) olmuştur. Sarayın *primikerioları* varken, Alexios'un bu ünvanı Tatikios için icat ettiği anlaşılmaktadır. Normanlara karşı yapılan ilk seferde (1081) Tatikios, Macar oldukları anlaşılan ve muhtemelen "Vardar Türkleri"nin torunları olan "Okri (Ohri) civarında yaşayan Türkler'e komuta etti. 1086'dan 1095'e kadar mütemadiyen Peçeneklerle ve İznik'i ellerinde tutan Türklerle savaşırken görülüyor. Genellikle başarılıdır ve Anna Comnena onun maharetini ve uzak görüşlülüğünü övmektedir. 1094'ün sonlarında "Başpapaz ve İmparatorluk İç Muhafızları'nın en büyük komutanı" unvanı ile Ayvansaray Meclisi'ne (Blachernai synod) katıldı. Aynı yıl, Alexius'un karşı karşıya kaldığı en tehlikeli suikastlardan biri olan Nicephorus Diogenes'in suikastını önleme görevi ona verildi. İmparatorun hamamının ve daha sonra da Alexius'un çadırının dışındaki muhafız olarak, Diogenes'in imparatora ulaşmasına engel olmuştur. 1097'de Bizanslıların ve Haçlıların İznik kuşatmasının ardından Anadolu'daki ilk Haçlı seferine katılmaya gönderildi. Bir Bizans gücüne yöneterek Türklerden kurtarılan yerleri Alexius'un temsilcisi olarak aldı. Anna Comnena'ya göre, 1198'in Ocak veya Şubat ayındaki Antalya kuşatmasında Tatikios, Bohemund tarafından ordudan ayrılması için kandırıldı. Anna Comnena, Tatikios'un açlıktan ve çirkin görünüşünden dolayı kederli olduğunu da onaylamaktadır. Haçlı kaynakları onu korkaklıkla suçlar, fakat J. France, Tatikios'un hem Bohemund hem de St. Gilles'li Raymond ile

Savvides, 'Ο Σελτζούκος έμίρης της Σμύρνης Τζαχάς (Çaka) και οι επιδρομές του στα Μικρασιατικά παράλια, τα Νησιά του ανατολικού Αιγαίου και την Κωνσταντινούπολη (c. 1081-c. 1106)' dir, *Xiaxd Xoovixd* 14 (1982), 9-24; 16 (1984), 51—66 (Bu makalenin ikinci kısmına ulaşamadım). Savvides, 14:13, Anna Comnena'nın elindeki malzemeyi tamamen yanlış tarihlendirdiği ve düzenlediği tezine dayalı olarak Tzachas'ın kariyerini yeniden radikal bir şekilde düzenlemeyi teklif ediyor; onun kanıtının, *Danışmendname*'de "Tzachas" a yapılan atıflara dayandığı görülüyor (bkz, yukarıda verilmiş olan Melikoff, baskısı). Ancak bu eser sonradan yazılmış ve muhtevası efsanevidir. Çağdaş bir tarihçinin verdiği bilgileri bir kenara bırakarak *Danışmendname*'deki bilgileri kullanmanın açıklaması yoktur.

savaştığını ve böylece ordudaki yerini korumasının imkânsız hale geldiğini söyler. Açlık çeken ordu için yiyecek bulma bahanesiyle ayrıldığı söylene de gerçekten bunu yapmış olabilir. Görünüşe göre onun yapmış olduğu açıklamalar Alexius'u tatmin etmiştir. Çünkü 1099'da imparator, Pisa donanmasına karşı yapılacak seferde onu deniz komutanlığına atamıştır. Ondan sonra tarihten kaybolur. 1104'den sonra yeğenlerinden biri, *kouropalates* ve *asekretes* rütbesi ile vergi memuru olarak hizmet etti. Tatikios mutlaka bir nesil bırakmıştır; görünüşe göre bir torun, bir Comnena ile evlenmiş ve bu birlikteliğin ürünlerinden biri 12. yüzyılın sonunda II. Isaac'e karşı entrika çeviren Constantine Tatikios'dur.⁹

Yaklaşık 1086'da, Alexius'un Normanları yenmesinden sonra, İranlı Selçuk Sultanı Melikşah, Bizans ile bir antlaşma yapmak üzere elçi gönderir. Anna'nın Siaous (ulak) olarak adlandırdığı elçi, bir evlilik ittifakı istedi ve Türklerin işgal etmiş olduğu şehirleri geri vermeyi önerdi. "Ulak"ın elinde Sultanın vermiş olduğu ve Türk komutanlara şehirleri teslim etme emrinin bulunduğu bir mektup vardı. Mektup, Alexius'un, evlilik ittifakı'nı kabul etmesi durumunda kullanılabilecekti. Mektuptan faydalanma konusunda endişeleri olan ve "ulak"ın yeteneklerinden etkilenen Alexius, onun Türk bir

⁹Tatikios'tan ilk olarak Bryennios'da bahsedilmiştir, *Hist.*, 287-89; Anna Comnena'da özellikle onun hayatı hakkında çok bilgi vardır: *Alexiad*, I, 151; II, 67-72, 83-86, 97, 109, 171, 182, 193; III, 12-13, 17-18, 20-21, 40-45. 1094'teki rütbesi için, bkz P. Gautier, "Le synode des Blachernes (fin 1094): Etude prosopographique," *REB* 29 (1971), 218. Onun hakkındaki temel Haçlı anlatımları, anonim *Gesta Francorum*, ed. R. Hill [and R. Mynors] (London, 1962), 34-35; Raymond of Aguilers, *Liber*, ed. J. H. and L. L. Hill, Documents relatifs a l'histoire des Croisades (bundan sonra DHC) 9 (Paris, 1969), 54-56; Petrus Tudebodus, *Historia de hierosolymitano itinere*, ed. J. H. and L. L. Hill, DHC 12 (Paris, 1977), 69-70. Büyük oranda bu anlatımlara bağlı olan kaynaklar şunlardır: Baudry of Dol, *Historia*, RHC HOcc, IV (Paris, 1879), 44-45; Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC HOcc, IV, 175-76; Albert of Aix, *Historia*, RHC HOcc, IV, 315; Tyre'li (Güney Lübnan) William, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, RHC HOcc, I (Paris, 1844), 107-8, 186-87, 252; bkz, R. B. C. Huygens, *Willelmi tyrensis archiepiscopi Chronicon Guillaume de Tyr Chronique*, Corpus Christianorum, Continuatio mediaevalis, 63-63A (Turnhout, 1986), I, 193, 262-63, 321 başlığı altındaki yeni baskısı. Tatikios'un yeğeni hakkında, bkz P. Lemerle, ed., *Actes de Lavra*, Archives de l'Athos 5, I (Paris, 1970), 292.23-24, 28; metin sadece "grand primikerios'un yeğeni" der, fakat o çağda aynı rütbeli başka kimse bilinmiyor: R. Guillard, *Recherches sur les institutions byzantines* (Berlin, 1967), I, 307, 312-15. Dumbarton Oaks'da, "Tatekios" ya da "Tatekes" protonobellisimos adlı bir Bizanslıya ait kurşun mühür vardır (58.106.2183 ve 58.106.4145 numaralı), her ikisi de 11/12. yüzyıllara aittir; Mühürlerdeki yazıları teyit eden John Nesbitt'e müteşekkirim. Tatikios'un torunları hakkında, bkz. Nicetas Choniates, *Hist.*, 423, ve K. Barzos'ta ileri sürülen aile ağacı için, *Ἡ γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν* (bundan sonra Barzos, Γεν.) (Thessalonike, 1984), II, 254 not 38. Tatikios hakkındaki başlıca makale, J. France, "The Departure of Tatikios from the Crusader Army," *Bulletin of the Institute of Historical Research* 44 (1971), 137-47 dir, fakat kariyeri hakkında Guillard (yukarıya bakınız) da, Gautier, "Synode des Blachernes," 252-54'de, ve B. Skoulatos, *Les personnages byzantins de l'Alexiade* (Louvain, 1980), 287-92'de de bazı tasvirler vardır.

baba ve Gürcü bir anneden doğmuş olduğunu fark eder. İmparator onu taraf değiştirmeye ikna eder. “Ulak”, Sinop’taki komutanın o şehri ve diğerlerini teslim etmesi için elindeki mektubu kullanır ve ondan sonra Constantino-polis’e döner. Sonra vaftiz edildiği, kendisine hediyeler verildiği ve daha sonra Türk-Bizans savaşı’ndan uzaktaki Anchialos’a askeri yönetici olarak atandığı anlaşılıyor.¹⁰

1092-93 yıllarında, Batı Karadeniz Bölgesi Türkleri arasındaki bir kargaşa döneminde, Bursa’nın batısındaki Kyzikos ile Apollonia bölgesi bir İlhanlı’nın ya da İl Han’ın eline geçti. Anna Comnena, bir isim için yine bir Türk ünvanı kullandı. Constantine Opos tarafından sıkıştırılan İlhanlı teslim olarak Hıristiyanlığı kabul etti. Sayısız hediyeler aldı ve imparatorun hizmetine girdi. İlhanlı’yı aile üyeleri takip etti ve bundan kısa bir süre sonra, onun adamlarından olan Skaliarios ve bir başkası –Anna bunun ismini yazarken boş bırakır– İlhanlı’nın almış olduğu zengin hediyeleri öğrenince onlar da Bizans’ın hizmetine girdi. İsmi verilmeyen kişi, *hyperperilampros* rütbesini aldı. 1094-95 yıllarında Kumanlarla yapılan savaşa Skaliarios ve görüldüğü kadarı ile İlhanlı da katıldı. O zamanlarda bu iki kişi Tatikios’un komutası altındaydı. 1108’de Bohemund ile mücadelede Anna Comnena, Doğu’daki en sivrilmiş komutanlardan olan ve imparator tarafından kabul edilerek vaftiz edilmiş bir Türk olan Skaliarios’un ölümünü yazar.¹¹

1097’de, İznik kuşatması sırasında, Haçlılar Axouch isimli bir Türk çocuğunu esir aldılar ve Alexius’a sundular. Alexius, 10 yaşından itibaren –tahtın varisi olan John ile aynı yaşta– Axouch’u ya da John Axouchos’u oğlunun arkadaşı yaptı. İki genç, yakın arkadaş olarak yetiştiler ve John Axouchos hayatı boyunca Comnenuslara bağlı kaldı. 1118’de John tahta çıktığında Axouchos bütün doğu ve batı ordularının komutanı (*grand domestikos*) oldu. Gücü o kadar büyüktü ki, imparatorun yakınları bile onunla karşılaştıklarında atlarından inip saygı gösterirdi. Liberalliği ve cömertliği savaş sanatındaki yetenekleri ile eşdeğerdi. II. John’un saltanatının başlarında, kocası Nicephorus Bryennios adına komplo yaptıktan sonra, Anna Comnena’nın mallarına el konulduğu zaman bu mallar ona verildi.

Bu zeki Türk, Anna’nın zenginliklerinin Anna’ya geri verilmesini imparatorundan rica etti. Böylece sadece şöhretini güçlendirmekle kalmadı,

¹⁰ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 65-66; Moravcsik, *BT*, II, 274; Skoulatos, *Personnages*, 280-81.

¹¹ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 79-81, 193; III, 105 (alıntı). G. Buckler and H. Gregoire, *Byzantion* 4 (1927/28), 692 tarafından ileri sürülen II, 193.28 okuması çok tereddütle kabul ettim. *Alexiad*, II, 211.2’de bahsedilen ve I. Kılıç Arslan olarak Peter the Hermit’e karşı hizmet veren İlhanlı, muhtemelen başka bir kimse idi, çünkü bu ünvan çok yaygındı. Skoulatos, *Personnages*, 281,’de Skaliarios’un kısa bir biyografisi vardır. İlhanlı hakkında, bkz. Moravcsik, *BT*, II, 124, ve Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 81. Moravcsik, *BT*, II, 277’de aynı “Skaliarios” hakkında hiç bir açıklama yoktur.

Comnenus ailesinin önemli bir kolunun imparatorluktan ayrılması da önledi.¹²

II. John'un saltanatı sadece Kinnamos ve Nicetas Choniates adlı tarihçiler tarafından kısa bir şekilde verildiği ve zamanın şairleri ve hatipleri tarafından çok az aydınlatıldığı için, bu dönemde John Axouchos'un yaptıkları konusunda elimizde fazla bir detay yoktur. 1119'da Lykos adasındaki Laodikeia'ya yapılan saldırıya katıldı. Bir hitabe, Axouchos'un 1122'de bacağından ya da ayağından yaralandığını gösterir. O zaman II. John çok üzülmüştü. 1137-38'de Axouchos, Kilikya, Antakya ve kuzey Suriye'ye karşı yapılan seferlere de katıldı ve tekrar yaralandı. Onun yokluğunda, Constantinopolis'de bir hatip ve öğretmen olan Michael İtalikos, önce İtalikos'a iftira atanlara karşı destek istemek için ve sonra da imparatorun yaptığı başarılı ricaya teşekkür etmek için Axouchos'a mektup yazdı.¹³

Axouchos, II. John'un Kilikya'ya yaptığı son seferinde ona eşlik etti ve John 1143 yılında öldüğünde yanbaşıydı. Tahta kimin geçeceği konusunda John'un ona fikrini sorduğu açıktır. Manuel'in imparator tayin edilmesinden sonra, Axouchos yeni imparator'a sadakatini bildirmek için orduyu tanzim etti. John'un ölümünden hemen sonra Manuel, geleceğini John Axouchos ile Chartoularios Basil Tzintziloukes'in ellerine bıraktı. Bunlar, imparatorluk sarayını korumak ve muhalefet oluşmasını engellemek için Constantinopolis'e gönderildi. Bu görevin lideri olduğu belli olan John, gayet başarılı oldu: Elçiler, John'un ölüm haberleri ulaşmadan önce Manuel'in başlıca muhtemel rakipleri olan kardeşi Isaac ile kayırbiraderi John Rogerios'u ele geçirdiler.

Aya Sofya'daki din adamlarının desteğini kazanmak için onlara verilecek ayrıcalıklardan Axouchos'un elinde bol miktarda vardı. Kısacası, görevini çok başarılı bir şekilde yerine getirdi.¹⁴

¹² Nicetas Choniates, *Hist.*, 9-11; Nicephorus Basilakes, *Oration to John Axouchos, Orationes et Epistolae*, ed. A. Garzya (Leipzig, 1984), 85-88, Axouchos'un geleceğin imparatoru ile olan yakın dostluğuna ve John'un muhaliflerine karşı nasıl ona hizmet ettiğine vurgu yapar. Bu söylev 1138 (John'un ilk Suriye seferinin tamamlandığı yıl) ile 1143'te John'un öldüğü yıllar arasında yazılmıştır, muhtemelen John'un 1142'de ayrılmasından önce. Axouchos'un ismi hem "Axouch" hem de "Axouchos" olarak verilir. Ben Yunanca şekli kullandım. Axouchos'a "sebastos" ünvanı verilmişti; bir el yazmasının başlığında ona verilen "protosebastos" ünvanı, muhtemelen bir hatadır: A. P. Kazhdan, *Sotsialnyy gosподstuyuşçego klassa vizantiyskoy imperii*, (Moscow, 1974), 112 ve not 28.

¹³ Kinnamos, *Epitome*, 5-6; Basilakes, *Orationes*, 89-91; Michael Italikos, *Lettres et discours*, ed. P. Gautier (Paris, 1972), 222-24 (no. 37), 228-30 (no. 39)—açıkça, no. 39 no. 37'den önce geliyor. Italikos'un no. 39'u da Axouchos'un da sefere çıktığını ve Tuna'nın ötesine geçtiğini gösteriyor (muhtemelen John'un Macar savaşlarında) ve "Parthians" ile "Medes"lere (yani, Türkler) karşı Dicle'ye doğru.

¹⁴ Nicetas Choniates, *Hist.*, 41, 46, 48-49; Kinnamos, *Epitome*, 31—32, 37—38, bu olayları anlatırken Axouchos'un ismini vermekten kaçınır. Tyre'li William, *Hist.*, RHC HOcc, I, 695 (ed. Huygens, II, 705), Axouchos'un, vekalet için Isaac'ı desteklediğini ileri sürer, fakat bu

Bütün orduların komutanı, Manuel'in saltanatının ilk yıllarında son derece aktif olmaya devam etti. 1146'da Konya'ya yapılan saldırıya katıldı. Bizans ordusu Türk kuvvetleri tarafından sıkıştırıldığında geri çekilirken acele eden Manuel'i dizginlemeye çalıştı. Aşağıda göreceğimiz gibi, yaklaşık 1147'de İkinci Haçlı Seferi ordularının kontrolünü Axouchos'un yaptığını gösteren veriler vardır. Ertesi yıl, Kerkyra ya da Korfu'daki kaleyi ellerinde tutan Normanlara karşı yapılan saldırıda kullanılan piyadelerin komutanlığına atandı. Amiral Stephen Kontostephanos öldüğünde, imparator gelene kadar Axouchos komutayı ele aldı. Kuşatma sırasında Bizans birlikleri ile müttefikleri olan Venedikliler arasında bir kargaşa çıktı. Arabuluculuk denemelerinden sonra, Axouchos sorunu halletmek için önce kişisel muhafızları olan kuvvetli bir grup asker sonra da daha düzenli asker gönderdi. Kerkyra'nın geri alınmasından sonra John Axouchos'a, Ancona'ya yapılacak sefer için donanmanın komutasının verildiği anlaşılıyor. Fakat o Arnavutluk'taki Vijose nehrini hiç bir zaman geçmedi. Kinnamos, Axouchos'un nehrin ötesine geçmemesinin sebebini, onun denizcilik konusundaki tecrübesizliğine ya da İtalya'da tekrar Bizans gücünün tesis edilmesini istemeyen Venediklilerin verdikleri tavsiyelere bağlamaktadır. Anlaşılan, donanma bir fırtınada ciddi kayıplar vermiş. 1149 ya da 1150'nin sonlarında, Manuel'in Batı Balkanlardaki zaferlerini izlemek üzere Axouchos, Constantinopolis'e gönderildi. Axouchos ismi bu tarihten sonra kayıtlarda bir daha görülmez; 1150'de altmış üç yaşlarında olmalıdır ki, bu yaş o dönemde aktif bir insan için oldukça ilerlemiş bir yaştır.¹⁵

mümkün görünmüyor: Eğer bağlılığından en ufak bir şüphe olmuş olsaydı, Manuel böyle nazik bir görevi Axouchos'a vermezdi. William bu olaylardan çok sonra yazmıştır ve bilgi kaynakları güvenilmezdir; Hatta II. John'un ölüm tarihini 1137 olarak verir!

¹⁵Kinnamos, *Epitome*, 47, 51, 102, 113; Nicetas Choniates, *Hist.*, 77, 82, 85-86, 90. Öldüklerinde I. Alexius 61, II. John 55, I. Manuel 61 yaşındaydı. P. Magdalino, "Isaac Sebastokrator (III), John Axouch, and a Case of Mistaken Identity," *BMG* 11 (1987), 207-14'de Melangeia'da Manuel'i yenmek için (Kinnamos, *Epitome*, 127-28) Isaac the Sebastocrator (Manuel'in kardeşi)'a katılan "grand stratarchos" un John Axouchos olduğunu, ikinci kişinin gerçekte Isaac'ın bir destekçisi olduğunu, ve imparatorluk mühürlerinin kaybolması üzerine Manuel tarafından cezalandırılan kişinin Axouchos olduğunu söyler. Fakat Kinnamos tarafından Axouchos'a her yerde doğru ünvanı olan "grand domestikos" verilmektedir. Axouchos'a mühürlerin korunması görevi verildiği konusunda hiç bir kanıt yoktur. Eğer Manuel'i mağlup eden Axouchos idi ise, Andronicus sözlü olarak neden Sebastocrator'a saldırıyor? Neden Isaac geçici olarak sarayda bulunmaktan men edilmekle cezalandırıldı? Eğer Manuel Axouchos'dan en küçük bir şüphe duysaydı, ondan mühürleri almaktan çok daha ileri şeyler yapardı. Anlaşıldığı üzere, Axouchos, imparatorun gözünde iyi bir yere sahipti. Melangeia vakasından sonra Axouchos, 1146-50 yılları arasında sık sık birliklerin komutasında ortaya çıkar: aşağıya bakınız. Baskısı tükenmiş çalışmasının bir kopyası için Prof. Magdalino'ya teşekkür ederim, fakat F. Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)* (Paris, 1912), 215 not 6'nın tavsiyelerini tercih ederim.

John Axouchos, zamanın entellektüelleri tarafından kullanılan güzel, klasik Yunanca'ya vakıf, iyi eğitim almış biridir. 1137-38'deki doğu seferi sırasında Michael Italikos'tan çok ince bir dille yazılmış mektuplar alıyordu ve onları anlıyordu. Italikos'un da lehine hareket ediyordu. Bu seferden sonra Nicephorus Basilakes ona uzun bir hitabe yazdı; bu uzun hitabenin büyük bölümünde II. John övülüyordu. Fakat bu iki kişinin birbirlerine bağlılıkları da güzel sözlerle tasvir ediliyordu. Yaklaşık 1147'de Axouchos, Nazianzen'li Gregory'nin belirttiğine göre, bir din adamı olan Methone'li Nicholas'a "Nasıl oluyor da Kutsal Ruh havarilerin içine giriyor ve eğer bu içe girme İsa'da olduğu gibi ise neden bu havariler de İsa diye çağırılmıyor? Eğer değilse bunlar İsa'dan ne bakımdan farklıdır?" diye bir soru sorar. Manuel'den, özel olarak Axouchos'un sorularına cevap vermesi konusunda bir direktif alana kadar Nicholas cevap geciktirdi. Nicholas, o zaman Axouchos'un kafasının "bütün batılı milletlerin ilerlemelerinden önce başımızın üstünde dolaşan tehlike" ile açıkçası İkinci Haçlı Seferi ile meşgul olduğunu kaydeder. Din adamı, Axouchos'un sorularına cevaplamak için küçük bir kitapçık yazmıştır.¹⁶

Görünüşe göre John Axouchos, II. John'un tahta çıkışı ile aynı zamanda evlendi; en büyük oğlu Alexius'un 1120, kızı İrene'nin 1121 civarında doğduğu sanılıyor. Alexius en büyük olarak gösterildiğine göre bir ya da daha fazla başka oğlu da vardı. Diğer kızı olan Evdokia çok daha sonraları, 1135 civarında, muhtemelen ikinci bir eşten doğdu. 1135 civarında İrene, I. Alexius'un kardeşi olan saygıdeğer idareci (Sebas-tokrator) İsaac'ın torunu olan Alexius Comnenus ile nişanlandı. Fakat düğünden önce Alexius öldü. 1150 civarında Evdokia da saygıdeğer İdareci İsaac'ın torunu ve Alexius'un da kuzeni olan Stephen Comnenus ile nişanlandı. Kız kardeşlerin amca çocukları ile evlenmeleri yasak olduğu için, kilise meclisi bu olayı duyduğunda Evdokia'nın evliliğine izin verdi, çünkü İrene'nin nişanlanması henüz evlilik oluşturuyordu.¹⁷

¹⁶Nicholas of Methone, Προσ το μέγαν δομέστικον, ed. A. K. Demetrakopoulos, 'Εκκλησιαστική Βιβλιοθήκη, I (Leipzig, 1866; repr. Hildesheim, 1965), 199-218 (alıntılar s.200'den); J. Draseke, "Nikolaos von Methone," *BZ* 1 (1892), 471-73. Italikos'un mektupları yukarıdaki 13. notta verildi; Basilakes, *Orationes*, 84-91. Bir söylevin parçası a.g.e., 116-19'da yayınlandı, ki Garzya bunun Axouchos'a yazılmış olan söylevin bir parçası olduğunu düşünür, ve kitabının 89. sayfasına uygun olması için, Axouchos'a atıf yoktur. Daha çok, bir deniz ordusu meydana getiren, Ruslar, Sırlar, step insanlar, Türkler, Almanlar ve hepsinden öte Sicilyalılarla uğraşmış olan ve konuşması, belagatinin gücü ile destek kazanabilen bir imparatora yazılmıştır. Yazarı muhtemelen Basilakes değildir ve imparator da John ya da Alexius'tan çok Manuel gibi görünüyor.

¹⁷Barzos, Γεν., I, 278-80 (no. 53), 288-91 (no. 57); Balsamon, St. Basil'in 69. kanunu üzerine yorum, Σύνταγμα των θείων και ἱερῶν κανόνων, ed. G. A. Rhalles and M. Potles (bundan sonra Rh.-P.), IV (Athens, 1854), 226-27. P.Gautier, John Axouchos'un kariyerini Italikos, *Lettres et discours*, 41-44'da tartışmıştır, fakat onun, Axouchos'un ailesinin kökleri anlattığı versiyonu, Barzos'un, Γεν., I, 280 not 7, ve 288 ile karşılaştırılarak doğrultulmalıdır. Doğum

Onbirinci yüzyılın sonlarında ya da onikinci yüzyılın başlarında, Kutulmuş ya da Kutalmış'ın soyundan ve İznik ile Konya'da hüküm süren Selçuklulardan olan ya da olduğu iddia edilen bir mülteci Bizans'a geldi. Bizanslılar onu Koutloumousis olarak tanıyordu. Hakkında bilinen tek şey, Hıristiyanlığa geçtiği ve Athos dağında muhtemelen inzivaya çekildiği bir kilise kurduğudur. Kilise, ilk olarak kilise baş rahibinin, Rossikon manastırının verdiği beratın üzerine imzalaması ile tasdik edilmiştir. Maalesef kuruluşu hakkında onikinci yüzyıla ait hiç bir belge ya da anlatım yoktur. Bugün hala ayakta olan ve kullanılan Koutloumousios manastır (ya da Mone tou Koutloumousiou), Karyes'ten birkaç dakikalık yürüyüş mesafesinde olan Athos yarımadasının verimli merkezinde yükselmektedir. Bu belki de bu dönemde Bizans hizmetine giren bir Türk'ün ilk kalıcı anıdır.¹⁸

Muhtemelen 1130'larda ya da 1143'den önce, Michael İtalikos'un, son hecesi Türkçe'de 'oğlu' veya benzer bir anlama gelen eski bir Türk ismi taşıyan Tziknoglos adlı bir öğrencisi vardı. Tziknoglos'a "çok sevgili kardeşim" diye hitap ediyor ve ona kızkardeşinin sağlığının nasıl olduğunu soruyordu. Bir kız kardeşinin olması, Tziknoglos'un bir Türkün oğlu ve Bizans'ta evlenmiş olduğunu gösteriyor. Tziknoglos, kızını iyileştirmek için bir sihirbaz ya da büyücüden yardım alıyordu. İtalikos, aynı zamanda bu olaydaki dehşeti protesto ediyor, bu tür "Chaldaean" büyüsünü tamamen bildiğini fakat kullanmadığını iddia ediyor. Başka bir mektupta, Tziknoglos'un Aya Sofya'nın gelirlerinden sorumlu olan kişiye olan hayranlığından bahseder. Muhtemelen Tziknoglos, İtalikos'un eski bir öğrencisi idi ve Aya Sofya'nın din adamları arasında bir mevki elde etmişti.¹⁹

Askeri öğrenciliğini II. John'un idaresi altında yapan subaylardan birisi de, Kinnamos'un "Doğuştan Türk fakat yetişmesi ve eğitimi Roma'da

tarihleri tahminidir, çoğunlukla evlenme tarihlerine ve kızların yaklaşık 14 yaşında evlendikleri görüşüne dayanmaktadır. Axouchos hakkında en detaylı yazı, K. M. Mekios, *Ὁ μέγας δομέστικοσ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ἀξούχος καὶ ὁ πρωτοστράτωρ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος* (Athens, 1932), 15-35'dir, fakat varlıklarının farkında olmasına rağmen, İtalikos'un mektupları ya da Basilakes'in söylevi onda yoktur (p. 33). Yanlışlıkla, Mekios, s. 27-28, Axouchos'u Prosouch ile karıştırarak, onu 1144'deki Antakya saldırısına dahil eder. Aşağıya bakınız.

¹⁸ P. Lemerle, *Actes de Kutlumis*, Archives de l'Athos 2 (Paris, 1946), 4-5; Moravesik, *BT*, II, 171. Koutloumousis'un orijini problemi hakkındaki en son yayın D. Nastase, "Les debuts de la communaute oecumenique du Mont Athos," *Κέντρον Βυζαντινῶν Ερευνῶν, Σύμμεικτα*, 6 (1985), 263-67.'dir.

Yazar, 1081-82 de Sultanlığının Bizans'ta tanınmasına karşılık olarak, İznik'li Süleyman'dan, kurucu olarak muhtemelen bir kardeşle birlikte, Athos Dağı'nda bir kilise yapması istendiğini iddia eder. Bu tez, hiç bir belgesi olmayan varsayımlarla doludur.

¹⁹ İtalikos, *Lettres et discours*, 201-3 (no. 31), ve 227.4 (no. 38). Her iki mektupta da, ismin son hecesinin yazılış belirgin değil; Kısaltma, "Tzinoglos", "Tziknogles", "Tziknogalas", ya da "Tziknogoulos" olarak çevrilebilir. Gautier'e göre, sadece ismin Yunanca şekli olan "Tziknopoulos" açıkça okunabiliyor.

[yani Bizans'da] olmuştur” dediği Prosouch ya da Porsuk'tur.²⁰ 1144'de Manuel'in tahta geçmesinden kısa bir süre sonra imparator, Antakya'lı Raymond'a karşı bir sefer yaptı. Seferin komutası Andronicus ve John Kontostephanos kardeşlere verilmişti, fakat bunlar genç ve deneyimsizdi. Manuel onları savaşta tecrübeli olduğu söylenen Prosouch'un kumandasına verdi. Birkaç sayfa sonra Kinnamos bu ordudan “Prosouch'la birlikte olanlar”²¹ diye bahseder ki, bu da Türk'ün, seferin gerçek komutanı olduğunu gösterir. Bu seferde bazı başarılar elde edilir. 1147'de, İkinci Haçlı Ordularının gelişi sırasında, Alman Haçlıları Trakya'dan geçerken, Prosouch onları durdurmakla sorumlu olan bir güce komuta etti. Nicetas Choniates, Prosouch'un onlarla müzakerelerde bulunduğunu ve esasen Bizans ve Alman kuvvetleri arasında bir barış yapmaktan sorumlu olduğuna bizi inandırdı. Prosouch'dan bir daha bahsedilmez; fakat anlaşıldığı kadarıyla evlenmiştir. Çünkü çocuğu ya da torunu olan Nicephorus Prosouchos, I. Andronicus'un saltanatı sırasında Yunanistan valisiydi ve Atina metropoliti Michael Choniates'in zihninde güzel anılar bırakmıştı.²²

Şu ana kadar bahsettiğimiz Türklerin kariyerleri oldukça açkken, Poupakes'ininde bazı kronolojik problemler vardır. Bu isim açıkça, hiç de nadir bir Müslüman ismi olmayan, “Ebu-Bekir” den gelmez. Poupakes ilk olarak 1146 yılında Konya'dan geri çekilmekte olan Manuel'in bir yardımcı olarak karşımıza çıkar. Yaptıkları akınlarda ve hızlı hareket eden Türk süvarilerine karşı pusu kurmada imparatora yardım etmiş ve Manuel'in aşırı aceleciliği konusunda ona danışmanlık etmiştir.²³ 1149'da Kerkyra kuşatması sırasında bütün orduların komutanı Axouchos'un (*grand domestikos*) muhafızlarından biri olan Poupakes, duvara yaslanmış olan merdiveni çıkarmak için gönüllü oldu ve merdiven yıkılıp üzerindeki denize düşmeden hemen önce kale burcundaki mazgala ulaştı. Tek başına, mazgalı savunan askerleri korkutup kaçırdı ve arkadaki bir kapıdan atlayarak arkadaşlarının yanına döndü.²⁴ 1164'de Kerkyra'da kendini öne çıkaran kişi olarak götse-

²⁰ Kinnamos, *Epitome*, 73.

²¹ *A.g.e.*, 33, 35.

²² Prosouch'un kariyeri için, bkz. Kinnamos, *Epitome*, 33-35, 71-73, 77; Nicetas Choniates, *Hist.*, 52, 64; Moravcsik, *BT*, II, 257; Barzos, Γεν., I, 292 not 9. “Axouch-Axouchos”ün aksine, Prosouch'un ismi hiç kısaltılmamıştır. Yukarıda bahsedilen eserde, Barzos'un, İran'lı Selçuk sultanlarına Anadolu'yu istilalarında yardım eden Borsuq ya da Bursuq'un akrabası olduğu ihtimali iddiası temelsizdir (Cahen, “Premiere penetration,” 44, 50-51): isim, yaygın bir isimdir. Nicephorus Prosouchos hakkında, bkz. Michael Choniates, Τα Σοζόμενα, ed. S. P. Lampros (Athens, 1879-80; repr. Groningen, 1968), I, 142-49; II, 54, 66. Mektupların metninde Nicephorus hep “Prosouch” olarak çağrılıyor; sadece ona yazılmış söylevin dip kısmında ona “Prosouchos” deniliyor, ve Laurent yazısında “Prosouch” olarak yazılır (*A.g.e.*, not).

²³ Kinnamos, *Epitome*, 48-50; Moravcsik, *BT*, II, 256-57.

²⁴ Nicetas Choniates, *Hist.*, 83-85. 1146'daki Poupakes ile 1149'daki Poupakes'in aynı kişiler oldukları kesin değildir, fakat, 1149'da Manuel ile Poupakes'in birbirlerini iyi tanıdıkları biliniyor. 1146'da Poupakes, aynı sefere katılan Axouchos'un hizmetinde olabilir.

rilen Poupakes, daha sonra imparator olan Manuel'in kuzeni Andronicus Comnenus'un hizmetinde idi. Andronicus hapisten kaçtığında Poupakes onu Anchialos'da karşıladı, yola devam etmesi için ona rehber ve erzak verdi. Manuel tarafından tutuklanan Poupakes kamçlandı ve hainlerin sonuna örnek olarak şehirde gezdirildi; ama o efendisine olan bağlılığını gururla iddia etti.²⁵

Şu ana kadar elimizde, cesaret ve bağlılıkla kendini göstermiş bir kişinin resmi var. Ancak burada bir sorun var: Kinnamos, 1160-61'deki bir kiş seferi sırasında Sarapata Mylonos emiri, yeğeni Poupakes'i, Manuel'in Bizans güçlerinin başında olup olmadığını araştırması için gönderdiğini bildiriyor. Manuel'i çok iyi tanıyan bu Poupakes, gelip onunla konuşuyor.²⁶ Bu kişinin aynı Poupakes olması, Axouchos'un ölümünden sonra kısa bir süre Türklerin (1150'den kısa bir süre sonra) sonra da (1161'den sonra) Andronicus'un hizmetine girmiş olması mümkün değildir. Çünkü Andronicus 1155'den 1164'e kadar hapisteydi. Bu yüzden Andronicus hizmetli tutacak bir durumda değildi. Poupakes, Andronicus'un hizmetine muhtemelen 1150 ile 1155 arasında girmiştir ve 1160-61'de Türklerin arasında bulunan aynı isimli adam, başka birisidir.²⁷

Manuel'in saltanatı sırasında belli bir Nicephorus Chalouphes biraz önem kazandı; bu isim Türkçe "Halife" şeklinde kullanılan Arapça kelimedir. Hiçbir kaynak geçmişi hakkında bilgi vermez ama Chalouphes, bir Türk göçmenin oğlu olabilir. İlk olarak, 1147'de bir Norman keşif gücüne karşı Acrocorinth'in savunmasında dikkate şayan derecede başarısız olduğu zaman ortaya çıkar. Nicetas Choniates, Chalouphes'in Norman komutanın çok güçlü olan bir kaleyi savunmadığı için azarladığını anlatır. Muhtemelen 1162/3'de Chalouphes, Manuel'in kız Evdokia ile kocası Theodore Batatzes'in kız olan Theodora Comnena ile evlendirilir. Theodora, Manuel'in metresi idi. Bir yabancı olarak Chalouphes'in geçmişi, yabancı bir soydan gelse de, onu Theodora için uygun bir koca yapıyordu. Sonraki yıllarda başarılı birkaç görev yaptı. Yaklaşık 1164'de komutan olarak, Macar tahtına Bizans'ın aday Istvan ya da IV. Stephen'e, düşmanı III. Istvan'a karşı yardım etmek üzere Macaristan'daki Tuna nehrinin ötesine gönderildi. Himayesi altındaki kişinin hiç desteği olmadığını anlayınca Chalouphes zeki bir şekilde ordusunu buradan çıkardı ve IV. Istvan onu Sirmion'a kadar takip etmek zorunda kaldı. 1165'de ya da 1166 başlarında Chalouphes, Frederick Barbarossa'ya karşı Lombard İttifakı üyelerinin desteğini almak için elçi olarak Venedik'e gönderildi. Yapılan para yardımı, kuzey İtalya şehirlerinin,

²⁵ A.g.e., 130-32.

²⁶ Kinnamos, *Epitome*, 196-97.

²⁷ Andronicus'un mahkumiyeti için, Bkz. A.g.e., 130, 232-34; Nicetas Choniates, *Hist.*, 101, 103-8, 129-32. Kısaca 1158'de kaçmıştı, fakat kaçışı Poupakes'i hizmetine almak çok kısa oldu.

Alman imparatoruna karşı çıkma isteğini kuvvetlendirdi. Chalouphes 1166'da Bizans Dalmaçya'sına vali olarak atandı, fakat askerleri tarafından terk edildi ve bölge içinde ilerleyen Macarlar tarafından esir alındı. 1167'de Manuel, Chalouphes'in serbest bırakılması için uğraştı ve belki de Macar savaşları o yıl durduğu için onu geri aldı. Fakat Nicephorus Chalouphes hakkında başka hiçbir şey bilinmez.²⁸

Manuel'in saltanatı sırasında en önemli Türk ya da yarı Türk, bütün orduların komutanı olan John Axouchos'un oğlu olan Alexius idi. (Kaynaklar ona Alexius Axouchos diye adlandırmaz, fakat belli ki "Axouchos" ismi aileden kalmıştır ve aynı isimlerden onu ayırt etmek için bu ismi kullanmak daha uygundur). Bir noktada Alexius Axouchos, II. John'un en büyük oğlu ve tahtın varisi olan Alexius Comnenus'un tek çocuğu olan Maria ile evlendi. Barzos, evliliğin 1141 civarında olduğuna inanmaktadır; eğer durum böyle ise, muhtemelen II. John, Axouchos'un kendisine sadakatle hizmetini ödüllendirmek ve onun ailesini hanedana daha da yakınlaştırmak için bu evliliği onaylamıştır. Alexius Comnenus'un bir erkek çocuk sahibi olması için hala imkân varken ve II. John'un yakınları arasında birçok erkek çocuk bulunduğu halde, Alexius Axouchos'un tahtın varisi olarak düşünülmesi zordur. Bizans'ta "bütün mülkiyetin en büyük erkek çocuğun olması, ya da tahtın babadan oğula geçmesi" diye bir kavram yoktu ve kraliyet ailesinde tahta geçecek erkek bulunmadığı durumlarda kadımlar taht için düşünülürdü. Son Makedonya hanedanının mensupları olan Zoe ile Theodora buna bir örnektir. Alexius Axouchos ile Maria'nın evliliği Manuel'in tahta geçişinden sonra oldu ise, Manuel'in niyeti, muhtemelen Axouchos'un Maria için küçük düşürücü bir eş olması ve tahtı zorla ele geçirmek için daha güçlü bir aile ile ittifak kurmasını engellemek idi. Teknik olarak Alexius Axouchos Bizans tahtına geçebilirdi, fakat onun Türk geçmişi hiç bir zaman unutulmadı ve bu ona düşman kazandırdı. Manuel'in ayarladığı bir evlilik, II. John'un desteklediği bir evlilikten biraz daha muhtemel görünmektedir.²⁹

²⁸ Nicetas Choniates, *Hist.*, 75-76; Kinnamos, *Epitome*, 225-26, 228-31, 248, 263, 265 (Kinnamos, konularla ve bölgelerle ilgilendiği için, Chalouphes'in kariyeri hakkında verdiği bilgiler kronolojik olmayabilir: Muhtemelen Chalouphes Venedik'e gönderilmeden önce Dalmaçya'ya askeri yönetici (*doux*) olarak atanmıştır); Moravcsik, *BT*, II, 339; Barzos, *Γεν.*, II, 417-34 (özellikle. 430-34) (no. 150). Barzos, *Γεν.*, II, 417 not 3 (s. 418 hakkında) Tyre'li (Güney Lübnan) Tarihçi William'in *Hist.*, RHC HOcc, I, 1070 (ed. Huygens, II, 1013), metnindeki "Alexius quoque protostrator, Theodore Calusine neptis domini imperatoris, filius" ifadesinin "Theodorae Chalufinae," şeklinde düzeltilmesi gerektiğini ileri sürer, fakat Bizans kadınları normal olarak kocalarının adını almazlardı; iki harfi değiştirmenin hiç bir MS garantisi olmadığı görülüyor. Eski Fransızca tercümede onun ismi yoktur.

²⁹ Evlilik hakkında, bkz. Nicetas Choniates, *Hist.*, 103, 144-45; K. Barzos, 'Αλέξιος Κομνηνός—Ειρήνη ή Ρωσική και οι άτυχοι άπόγονοί τους, *Βυζαντινά* 7 (1975), 137-39; Barzos, *Γεν.*, II, 117-18 (no. 123) (büyük oranda onun makalesini çoğaltır). Barzos'un tarihi, yaklaşık 1141, açıkça çiftin muhtemel yaşlarına bağlıdır. Barzos'un "Alexius Comnenus (1142) yaşamış ve hüküm sürmüş olsaydı, Alexius Axouchos, imparatorluğun ikinci adamı ve

Alexius Axouchos ilk olarak Pelagonia'da 1154/5'de imparatoriçe Bertha-İrene'ye, Andronicus Comnenus'un Manuel'e bir suikast hazırladığını bildirdiği zaman ortaya çıkar. Alexius bu sırada sorumluluklarını imparatorun belirlediği en büyük rütbe olan ordu komutanı rütbesindeydi. Belli ki Alexius yetenekli bir askeri liderdi ve askerlerle subaylar arasında sevilirdi; fakat onun gerçek becerisi diplomaside idi. 1157'de hassas bir görevle İtalya'ya gönderildi. Aynı zamanda Sicilyalı Normanlara karşı savaş devam etmek ve onların krallarıyla barış görüşmelerini sürdürmek durumundaydı. Bir anlaşma imzalandıktan sonra, ordunun parasını gizlice olarak içi doldurulmuş mühürlenmiş para sandıklarını paralı askerler için geride bıraktı. 1165 civarında hala Bizans'a ait olan Kilikya'ya vali olarak gönderildi; Kinnamos bizi, onun giderken Konya'ya uğradığına ve Bizans ile barış içinde olan sultanla görüşmeler yaptığını inandırıyor. Askeri bakımdan başarılı olmamasına rağmen Antakya'da Ermenilerle, Ermeni-Bizans barışının yolunu açan görüşmelerde bulundu. Ertesi yıl, 1166'da, Alexius'u Macar sınırındaki bir Bizans gücünün ikinci komutanı olarak görüyoruz.³⁰

1167'de Alexius Axouchos, Macaristan'a karşı yapılan başka bir seferde Manuel'e eşlik etti, fakat Sardika'da (Sofya) tutuklandı. Suçlu bulundu ve Papykon Dağı'ndaki bir manastırda hapsedildi.

Nicetas Choniates (o zaman genç birisi), Alexius'un, bütün imparatorlara musallat olan ve onlara, ayakta durabilen zengin kişilere zarar vermeden duramayan bir paranoyanın kurbanı olduğunu iddia eder. Nicetas'a göre Alexius Axouchos'a yöneltilen suçlar arasında, düşmanlarına saldırmak için görünmeden uçmak da vardı. Onu suçlayanların başında, daha sonra sihirbazlık uygulamaları yüzünden ve tercüman olarak, imparatorluğun politikasını altüst ettiği için cezalandırılan kötü bir kişi olan Isaac Aaron vardı. İmparator, Alexius, Axouchos'un kendi yerine geçmek istemesinden korkuyordu. Bizans halkı, ilk Comnenus'ların (Alexius, John (Ioannes) Manuel)

varisi olurdu" şeklindeki görüşü, Bizans fikirleri ile tezat teşkil etmektedir. Alexius Comnenus'un, ondan erkek çocuk beklediği ikinci bir karısı vardı. Erkek çocukları olmasa bile, I. Manuel'in kayınbiraderi olması planlanan Bela-Alexius'un tahtın varisi olarak tanınması olayında Manuel'in karşılaştığı zorluklar düşünüldüğünde, tahtın varisi olarak kabul edilmek Alexius Axouchos için çok güç olurdu: Tarihçi Nicetas Choniates, *Hist.*, 137. II. John'un, Alexius Comnenus'un ölümü (1142) ile kendi ölümü (8 Nisan 1143) arasında geçen sürede Maria'nın evliliğini ayarlamış olması mümkün değildir; o sırada Kilikya'ya yapacağı seferle meşgul idi.

³⁰ Tarihçi Nicetas Choniates, *Hist.*, 97-98; Kinnamos, *Epitome*, 129-30, 170, 227, 260, 268. Ermeni kilisesi ile yapılan müzakereler hakkında, bkz Barzos, Γεν., II, 125-26. Barzos, A.g.e., 124, kitabında Alexius Axouchos'u Mamistra'da (eski Kilikya'da bir şehir) Kudüs'lü III. Baldwin ile 1158'de görüşürken verir, Fakat Tyre'li William'ın metni, Alexius Comnenus sonraki *protosebastos* olarak gösteriyor. Barzos, A.g.e., 118 not 9, Kinnamos, *Epitome*, 227.17'nin πρωτονοτάριου'den πρωτοστράτορος'ye değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmekte haklıdır; başka yerlerde hatta mühüründe bile *protostrator* olarak çağrılan Alexius için *protonotarios*, en mümkün olmayan mevkidir: Barzos, A.g.e., 118 not 8.

baş harflerinin AIM olduğunu ve bu yüzden “AIMA” ya da “kan” oluşturmak için bir sonraki imparatorun isminin de, A ile başlamak zorunda olduğunu söylüyorlardı. Alexius’un ismi bu sıraya uyuyordu ve Maria ile olan evliliği onu hanedana bağlıyordu. Manuel, Alexius’un askerler, subaylar ve halk arasında sevilmesinden hatta cömertliğinden de korkuyordu. Son olarak Nicetas, Manuel’in, ordu komutanının, çoğuna daha önce el konulmuş zenginliğine de göz diktiğini ifade ediyor. Tarihçi Nicetas bu suçlamaları temelsiz ve yapılan da bir zalimin hareketi olarak kabul ediyor ve Alexius’u kendini adanmış bir sadık olarak tarif ediyor. Nicetas bunları yazdığında Manuel çoktan ölmüştü ve Comnenus’ların yerine başka bir aile geçmişti.³¹

John Kinnamos tarih kitabında, II. Alexius’un saltanat sırasında yazmıştır; bu kitapta imparator Manuel hakkında oldukça övücü ifadeler kullanılmakta ve Alexius Axouchos çeşitli suçlarla itham edilmektedir:

1-1165’de Antakya’ya giderken Konya’da II. Kılıç Arslan ile devlete ihanet sayılabilecek sohbetler yapmış ve tahtı ele geçirmek için desteğini almak üzere onunla mektuplaşmıştır. 2-Sonra, şehir dışındaki malikânesinin duvarlarına, sultanın yaptıklarını gösteren resimler yaptırmıştır. 3-Bir Latin sihirbazla sık sık buluşarak Manuel’in erkek veliahd olmayışını tartışmış ve bu durumu devam ettirmek için sihirbazdan ilaçlar almıştır. 4-Constantin Doukas ile Kasianos hakkında ihanet sayılabilecek sözler sarfetmiş ve onlar da bu sözleri rapor etmişlerdir. 5-Sardika’da (Sofya) Kuman paralı askerlerini Manuel’in çadırına saldırmaya teşvik etmiştir. Güya Manuel, Alexius Axouchos’u, bu sadakatsiz davranışlarından dolayı defalarca azarlamıştır. Alexius’un uşaklarından biri, imparatora karşı planlanmış olan bir suikastı, Manuel’in hadımlarından biri olan Thomas’a bildirdiğinde, imparator onun üzerine yürümek zorunda kalmıştır. Hadım Thomas, John Doukas, devlet bakan Michael ve Nicephorus Kaspax suçlamaları yazdılar; Alexius Axouchos suçlamaları hemen kabul etti. Kendisini imparatorun merhametine bıraktı.³²

Her iki hikâye; detaylarda olduğu kadar, suçlamaların gerçekliği konusunda da birbirlerinin oldukça karşıtıdır. Kinnamos’un suçlamaları, bir saray entrikasında başarılı olmuş bir propagandanın temsili olarak kabul edilmelidir; Nicetas, belki de Alexius Axouchos’un faziletlerini abartıyordu. Yine de onun masum bir insanı tarifi, Kinnamos’un suçlamalarından daha

³¹ Tarihçi Nicetas Choniates, *Hist.*, 143-46, 427. Nicetas, Alexius Axouchos’un, tutuklandığında karısının kollarından alındığını söyler. Bu muhtemelen bir retorik abartmadır. Protostartor’un belki de Sardika’da ya da Sardika’ya yakın bir yerde bir villası vardı; Bölge 12. yüzyılda nispeten güvenli idi. Ya da sefer sırasında yolun bir kısmında gelmesi için Maria’ya izin verilmişti. İmparatoriçe Bertha-Irene Pelagonia’da Manuel ile birlikte idi ve 1175’te çocuk Alexius (II), Dorylaion’u yeniden yapılandırmak için yapılan seferde I. Manuel’e eşlik etmiştir: P. Wirth, *Eustathiana* (Amsterdam, 1980), 78. Karşının onunla birlikte olması, Kinnamos’un, o gece Manuel’e bir suikast planlandığı suçlamasını yalanlıyor.

³²Kinnamos, *Epitome*, 265-69. İsaac Aaron’la birlikte, Kinnamos’un bahsettiği kişiler, muhtemelen Alexius Axouchos’a karşı olan gruba bağlı idiler.

ikna edicidir. Mesela, Alexius Axouchos'un sultanla gizlice anlaşmış olması mümkün değildir. Konya'yı, normal bir vatandaş olarak ziyaret etmiş ve sultanla gizli görüşmeler yapmıştı ki, bu da imparatorun ajanlarının gözünden kaçmamıştır. Belki de resmi görevlerle Konya'da bulunmuştu. İddia edilen duvar resimleri ya hiç olmadı, ya da Kinnamos tarafından yanlış yorumlandı. Sultanın başarılarını övmek, Türklere karşı olan sempatisi, gerçekle uzaktan yakından ilgisi olmayan şeylerdir. Aynı şeyler, söylemiş olduğu iddia edilen haince sözler için de geçerlidir. Hem Nicetas'ta, hem de Kinnamos'da büyücülüğü de içeren suçlamalar (Nicetas bunlarla alay ediyordu, Kinnamos ise bunlara inanıyordu) onikinci yüzyıl Bizans'ında çok adıcediydi. Kinnamos'un anlattıklarına inanmak için Alexius Axouchos'un alenen kendini mahvedecek şekilde davranmasına bakılır; Nicetas etkileyici bir şekilde onu saraydaki bir grubun ve Bizans kralının şüphesinin kurbanı olarak gösterir.³³

Nicetas'a göre Alexius, önceleri çok lüks bir hayat sürmekteydi ve Hıristiyanlığın kurallarını, özellikle oruçları uygulamada oldukça serbestti. Şimdi inzivaya çekilip kendini tamamen dine adanmıştı. Asker, saray mensubu ve diplomatlığı kadar örnek olacak bir papaz gibi yaşıyordu. Karısı Maria Comnena için işler farklı gelişti. İlk başta çok üzüldü ve intihara teşebbüs etti ki, bu o zamanlarda Bizans'ta çok nadir olan bir şeydi. Başarı oluncu kendini Manuel'in ayaklarına attı ve gözyaşları içinde ağlayarak kocası için merhamet diledi. Ona etki edemeyince hayatının geri kalan kısım bölümünü üzüntü içinde tüketti.³⁴

I. Manuel'in peşinden gidenler arasında düşük seviye komuta kademesinde ve sorumluluğu olan Türkler de vardı. Yaklaşık olarak 1154/5'de Andronicus'un imparatora yaptığı entrikalardan birisi sırasında, imparatoriçe Bertha-Irene, Manuel'i Andronicus'un tuzağına karşı korumak üzere üç yüz kişilik bir asker grubunun başında Isaac'ı göndermişti. Bu Isaac'ın, barbar olarak doğduğu, fakat imparator tarafından çok tutulduğu söylenir. Daha sonra 1175'de daha önce Manuel'in evinde hizmet etmiş olan bir Michael Isaac ortaya çıkar ki, bu muhtemelen aynı kişidir. O zamanlarda imparator Türk sınırındaki kaleleri yeniden inşa etmekle meşguldü. İmparator, Bizans ordusundan firar edenleri cezalandırmak üzere Isaac'ı gönderdi. Kinnamos'a göre Michael Isaac o kadar vahşice görevini yerine getirdi ki, neredeyse

³³ Barzos'un, Kinnamos'un suçlamalarının çoğunu kabul ettiği ve tek bir hikaye elde etmek için onları iç içe sokmaya çalıştığı 'Αλέξιος Κομνηνός—Ειρήνη ή 'Ρωσική, 145-60 kitabında ve Fev., II, 127-34 bölümü hariç, Nicetas'ın ve Kinnamos'un hikayelerinin değerini uzun uzadıya tartışmanın gereği yok. Mekios, 'Ο μέγας δομῆστικός 35—36 adlı eserinde (yukarıdaki 17. nota bakınız) Kinnamos'un iddialarına karşı daha ihtiyatlıdır.

³⁴ Nicetas Choniates, *Hist.*, b144-46. Nicetas, Alexius Axouchos ile karışın ideal çift olarak sunar; olaylar, tarihçi daha genç iken meydana gelmiştir ve onun geriye dönük romantikleştirmesi konusunda dikkatli olmalıyız.

imparator tarafından ağır bir şekilde cezalandırılacaktır. O zaman Isaac kaçtı ve Kinnamos 1180-81'lerde tarih kitabını yazmadan önce sefil bir şekilde öldü. Isaac'ın neslinin, onun talihsizliği yüzünden tehlikeye girdiği, fakat yine de baki kaldığı ifade edilmiştir.³⁵

Başka bir kaç subay daha referanslardan bilinmektedir. 1156'da bir Bizans gücü Brindizi'ye saldırırken, başlarında kralları olduğu halde bir Norman yardım seferi ilerliyordu. Norman ilerlemesini engellemek üzere küçük bir güç ile gönderilen subaylardan biri, Türk olduğu söylenen Pairames, (ya da Bayram) idi; Gürcü ve Alan paralı askerlerine kumanda ediyordu.³⁶ 1165'de Macarlara karşı yapılan bir seferde alt seviyedeki komutanlardan biri, Türk olarak doğduğu açıkça belirtilen fakat Bizans eğitimi almış olan İses (İsa) idi.³⁷

“Şişman” olarak çağrılan Alexius Axouchos'un oğlu John Comnenus, yoksulluk içinde büyütülmüştü. 1191'de bir kilise meclisinde bulunanlar arasında ortaya çıkmış ve Angeli maiyeti arasında bir yer edinmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat önemli biri olmaktan çok uzaktı. 1200 yılının Temmuz ayında III. Alexius'a karşı düzenlenen bir entrikanın sözde elebaşısı olmuştur. Fakat bu kişinin, sadece tatmin olmamış bir kukla olduğu görülüyor. Başında olduğu güçler Büyük Saray'ı kolayca ele geçirdi. Destekçileri sarayı talan ederken o sadece içki içiyordu. İmparatorun muhafızları sarayın kontrolünü tekrar ele geçirdiler ve John kaçarken katledildi. III. Alexius'un zaferini kutlayan Euthymius Tornikes'in bir hitabesinde, bu gaspçının Türk geçmişi, kendisine karşı yapılan kötü iftiraların sebebi olmuştur. Axouchos soyu, Şişman John Comnenus'un talihsizliği ile son bulmamıştır: Trabzon'un üçüncü imparatoru John Comnenus Axouchos idi. Trabzonlu I. Alexius'un eşi, muhtemelen Şişman John'un kızı ya da kız yeğeni idi ve böylece isim aileye girmişti.³⁸

Daha başka bir kaç kişinin Bizans hizmetine girmiş Türkler olduğu ileri sürülmüştür. 1082'de Anna Comnena, diğer Türk liderlerden daha yaşlı ve tecrübeli olan Kamyres'in başında olduğu bir grup Türk askerinin gelişini kaydeder. 1095'de, “belli bir Türk” olarak tanımlanan Kamyres, Sahte Diogenes'i kör etmiş olan bir cellât olarak hizmet etti. Fakat bu konu P. Gautier tarafından daha da karmaşık hale getirilmiştir. Gautier, “Kamyres”

³⁵ Kinnamos, *Epitome*, 129-30, 298-99; Moravcsik, *BT*, II, 140.

³⁶ Kinnamos, *Epitome*, 167; Moravcsik, *BT*, II, 243.

³⁷ Kinnamos, *Epitome*, 238; Moravcsik, *BT*, II, 141.

³⁸ Nicetas Choniates, *Hist.*, 526-28; Euthymius Tornikes, Speech to Alexius III, “Les discours d'Euthyme Tornikes (1200—1205),” ed. J. Darrouzes, *REB* 26 (1968), 66-67; Barzos, 'Αλέξιος Κομνηνός—Ειρήνη ή 'Ρωσική, 160-75; bkz, benim *Byzantium Confronts the West, 1180-1204* (Cambridge, Mass., 1968), 122-24, fakat doğru tarih için, bkz, J.-L. van Dieten, *Niketas Choniates: Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie* (Berlin, 1971), 123-28.

yerine Anna Comnena'nın Alexiad adlı eserinin özet bölümünde verilen "Kamytzes" isminin kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Böylece Gautier, Türk subayın Bizans'ta kaldığını ve tanınmış Kamytzes ailesinin atası olduğunu söylüyor. Özetin metni nispeten daha geç yazılmıştır, -onüçüncü-ondördüncü yüzyıllar- ve Alexiad'ın tam versiyonunun onikinci yüzyıldaki metnine karşı ağırlığı azdır. Subay Kamyres'in Bizans hizmetinde kaldığına dair hiç bir kanıt yoktur.³⁹

Başka birkaç kişi daha Türk olabilir. 1083'de İznik'li Süleyman'ın Norman istilacıya karşı I. Alexius'a gönderdiği komutanlardan biri Migidenos idi. Larissa'da Bohemund'un ordusu ile yapılan savaşa katıldı. 1089'da Trakya'da Peçeneklere karşı yapılan seferlerde tekrar ortaya çıktı ve burada aldığı yaralardan öldü.⁴⁰ Tzitas adlı bir Bizans subay ile Birinci Haçlı Seferinin İznik'e saldırısına (1097) yardım eden Tatikios arasında ilişki kurulur. 1100-1101'deki Haçlı Seferi sırasında Paphlagonia'ya yapılan ve sonu kötü biten saldırıda St Gilles'li Raymond'a eşlik eden yarı-Türlere komuta etti. Raymond ile birlikte felaketten kaçarak Constantinopolis'e döndü. Tzias, muhtemelen Türk idi.⁴¹ Diğer subaylar da benzer şekilde ya tamamen ya da kısmen Türk idi.⁴²

Birçok Türk idareci Bizans imparatorlarına ziyarette bulundular. Bunlardan bir kısmın belirttiğinden sonra, biri hakkında detaylı bilgi vereceğim. 1116'da bir yenilgiden sonra I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şehinşah (Konya Sultanı, 1107-16) barış yapmak üzere I. Alexius'un kampına gitti. Şehinşah'ın kardeşi Mesud'un isyanı hazırlık aşamasında idi. Alexius'un uyarılarına rağmen Şehinşah, Konya'ya dönmeye karar verdi. Mesud'un güçleri onu yolda tutuklayarak gözlerini kör ettiler.⁴³

Kısa bir süre sonra Mesud'un (Sultan, 1116-55) Arap adlı başka bir kardeşiyle arası açıldı ve yaklaşık 1125-26'da II. John'a sığınmak zorunda kaldı. Suriyeli Michael'e göre Bizans imparatoru, Mesud'u iyi karşıladı ve ona para verdi. Mesud, Danişmentlilerin yardım ile ilerlerken Konya'ya

³⁹ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 23, 201; P. Gautier bu belirlemeyi ilk önce "L'obituaire du typikon du Pantocrator," *REB* 27 (1969), 240, 256-57'da yaptı; "Le synode des Blachernes" (yukarıdaki 9. nota bakınız), 259-60'de görüşlerini biraz değiştirdi. Özet belgesinin düşük değeri konusunda, bkz B. Leib, Anna Comnena'nın giriş bölümü, *Alexiad*, I, clxxiv. Moravcsik, *BT*, II, 148,'in Kamyres adlı hakkında hiçbir önerisi yoktur; Skoulatos, *Personnages*, 158-59, 1082'deki Kamyres ile 1095 dekinin farklı kişiler olduğuna inanır.

⁴⁰ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 30, 107-8; Skoulatos, *Personnages*, 212-13.

⁴¹ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 12, 37-38; Skoulatos, *Personnages*, 300, onun Türk olduğunu ileri sürer.

⁴² Böyle biri, 1146 ile 1150 yılları arasında yaşamış olduğu ispat edilen Chouroup ya da Chouroupes'tir: Kinnamos, *Epitome*, 44, 87-88, 98, 101, 105-6. Bu üç subaydan hiçbiri Moravcsik, *BT*'de gösterilmemiştir.

⁴³ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 204-13; Michael the Syrian, *Chronique*, tr. J.-B. Chabot, III (Paris, 1905), 194-95.

almakta başarısız olan Arap kaçtı. Arap önce Ermenilerden yardım aradı, sonra imparatora gitti. Ancak, 1126-7'de Bizanslılar arasında yok oldu. Hiç bir Bizans kaynağı bu olayları kaydetmemiştir, zaten II. John'un saltanatı çok az kaydedilmiştir.⁴⁴

Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192), I. Manuel ile barış yaptı ve 1162'de Constantinepolis'i bir ziyaret etti. Halk, Türklerle alay etmesine rağmen o, çok büyük bir hürmetle karşılandı. Sultan Aya Sofya'ya girmek istedi, fakat o anda meydana gelen bir depremde dolayı, patrik, bu ziyareti kötülüğe sebep olan bir şey olarak gördü ve ziyareti engelledi.⁴⁵

1170'lerde Kılıç Arslan'ın saldırgan ilerleyişinden kaçan mülteciler, Manuel'in etrafında toplanmaya başladılar. Danişmend Prensi Zu'n-Nun, Ankara'dan ve Gangra'dan sürülmüş olan ve başka bir Şehinşah olan Sultan'ın erkek kardeşine katılmıştır. Her ikisi de yaklaşık 1175-76'da, topraklarını geri alabilmek için Bizans yardımı aldı, ancak ikisi de başaramadı.⁴⁶

Bizans'ta en uzun süre kalan ve en önemli mülteci olan Türk prensi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'di. II. Kılıç Arslan'ın Hıristiyan bir kadından olan en küçük oğlu idi ve babasından özel ilgi gördüğü için kardeşlerinin düşmanlığını kazanmıştı. Yaklaşık 1194-95'de İkonion'u ele geçirmiş ve Bizans topraklarını yakıp yıkmıştır. Ancak 1197 yılında, ağabeyi Rükneddin, Türk başkentini ele geçirmiş ve Keyhüsrev de burdan kovulmuştur. Keyhüsrev İstanbul'a erken bir ziyareti de içeren gezilerden ve sonra da Kilikya Ermenistan'ına ve Kuzey Suriye'ye ilticalardan sonra, yaklaşık 1200'de III. Alexius'a dönmüştür.

Her yerde onurlandırılmış gibi görünüyor, ancak hiçbir yerden güçlü kardeşine karşı yardım alamamıştır. Ibn Bibi, Keyhüsrev'in, bir Frank (Frankish mercenary) paralı asker ile imparator arasındaki uyuşmazlığa nasıl karıştığını anlatan bir olayı aktarır. Ancak hikâye abartılmış gibi görünmektedir. Onu destekleyen imparatorla birlikte vaftiz edildiği daha açık bir bilgidir. Manuel Maurozomes'ın bir kız ile evlendi ve bu kadın I. Keykubat'ın annesi oldu. Bu bağlantı birçok açıdan Keyhüsrev için önemliydi. Anlaşıldığı kadarı ile gelininin büyükannesi I. Manuel'in gayrimeşru bir kızdı, bu yüzden Komnenus kanı Konya Selçuklularına girmiştir. Ayrıca evliliği ona önemli bir Bizans ailesinin gücünü kazandırmıştır. Akropolites'e göre Keyhüsrev, vaftiz babası III. Alexius ile birlikte 1203'te İstanbul'u terk etmiştir. Ancak diğer hikâyeler, Keyhüsrev'in kayınpederi Maurozomes ile birlikte yaşadığını belirtmektedir. Eğer İstanbul'u 4. Haçlı Seferi sırasında terk etmiş ise, muhtemelen Maurozomes ailesine sığınmıştır.

Keyhüsrev, 1205'te, kardeşi Rükneddin'in ölümünden sonra

⁴⁴ A.g.e., III, 223-24.

⁴⁵ Kinnamos, *Epitome*, 204-8; Nicetas Choniates, *Hist.*, 118-21.

⁴⁶ Kinnamos, *Epitome*, 291, 295; Michael the Syrian, *Chron.*, III, 357, 368-70.

Konya'ya geri çağrıldı. Doğulu emirlerin yardımıyla sultanlık makamına tekrar kazandı. İkinci saltanatı 1211'e kadar sürdü. Keyhüsrev, Bithynia'da yerleşebilmek amacıyla manevi kız kardeşi olan III. Alexius'un kızı Anna'nın kocası Theodore Lascaris'e yardım etmiştir. Ayrıca merkez Maiander Vadisinde tampon bir devlet kurabilmesi için kayınpederi Manuel Maurozomes'e yardım etmiştir. Lascaris ile Maurozomes arasında savaş çıkınca, sultan Maurozomes'e toprak garanti ederek aralarında barış sağlamaya yardım etti. 13. yüzyılda, Maurozomes ailesi Konya'nın önde gelenlerinden olmaya devam etti. Keyhüsrev, diğer Türk prenslerine göre Bizans toplumu ile daha fazla bütünleşmişti.⁴⁷

13. yüzyılın başlarında Keyhüsrev'in İstanbul'daki ününe rağmen, 1176'daki Miryokefalon savaşından sonraki dönem, Bizans'ta, eskiye göre daha az Türk olduğunu gösteriyor. Bunun sebebi kısmen, Kinnamos'dan kaynak olarak yardım alamayıp ve yalnızca Nicetas Choniates'e güvenmemiz gerektiğidir. Kinnamos, Nicetas'tan daha çok ikinci derecede rütbeli ordu komutanları vermekteydi. Bu, Türklerin en çok hizmet gördüğü seviye idi. Bununla birlikte, Alexius Axouchos ve Nicephorus Chalouphes, Bizans toplumunun üst seviyelerindeki Türk kökenli son kişilerdi. Belki de Manuel Comnenus, batı Avrupalıların kendi hizmetine almayı daha çok tercih ediyordu. Miryokefalon'dan sonra Bizans, Anadolu'da egemenlik uğruna yarışmayı bıraktı ve Türkler de Bizanslı olmaktan büyük avantajlar görmediler.

Bizans hizmetindeki en kalabalık Türk unsuru büyük miktarlardaki isimsiz askeri toplulukları içeriyordu, fakat bunlar, haklarında en az şey bilinenlerdir. Malazgirt'ten (1071) sonra VII. Michael ve III. Nicephorus, Türk baskıncı grupları ile ittifak aramaya kadar düştü. Bu ittifaklar, onları belli bir düşmana karşı savaşmak için kiralamaya kadar vardı. Böylece Roussel de Bailleul'un tehlikeli isyanı, Artuklu ve daha sonra Toutach'ın yardımları ile bozguna uğrattı.⁴⁸ Tek bir olay için böyle grupları birleştirmek, daha uzun süreler için daha büyük güçler toplamak için bir adımdan başka bir şey değildi. Tahta geçişinden hemen sonra I. Alexius, İznik'li Sultan Süleyman ile sınırlarını tanıyan bir anlaşma yaptı. Bunun karşılığında Sultan, birçok olayda onun Guiscard'la olan mücadelesinde birlikler sağladı.⁴⁹ Avrupa'da savaşmış olan bu Türklerden kaçınan Anadolu'ya döndü-

⁴⁷Nicetas Choniates, *Hist.*, 520-22, 626, 638; George Akropolites, *Historia*, ed. A. Heisenberg ve P. Wirth (Stuttgart, 1978), I, 11, 14; [Theodore Skoutariotes], *Σύνοψις χρονική*, ed. K. N. Sathas, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, 7 (Venice ve Paris, 1894; repr. Hildesheim, 1972), 454; Gregory Abu al-Faraj, Bar Hebraeus olarak tarif etti, *The Chronography*, çeviri. E. A. Wallis Budge (London, 1932), I, 350; Ibn Bibi, *Die Seltchukengeschichte*, çeviri. H. Duda (Copenhagen, 1959), 21-31, 37-38; Barzos, *Γεν.*, II, 499; Vryonis, *Asia Minor*, 230 note 515.

⁴⁸Bryennios, *Hist.*, (yukarıdaki 7. nota bakınız), 179-81, 187-89; Laurent, *Byzance et les Turcs*, 91-101.

⁴⁹Anna Comnena, *Alexiad*, I, 138, 146; II, 23, 134.

ğünü bilemiyoruz, ancak muhtemelen bazıları Alexius'un ordusunda kaldı ve sonunda da oraya yerleşti. I. Haçlı Seferi zamanında, Tourkopouloi ya da Türkoğulları, Bizans ordusunun önemli bir bölümünü oluşturdu. Aguilers'li Raymond onları şöyle tanımlıyor: “Türkler arasında yetiştirildikleri için ya da Türk bir babayla Hristiyan bir anneden oldukları için onlara *Turcopuli* deniyor.”⁵⁰ Bu terim, safkan olanlar kadar melez Türkleri de kapsıyordu.

Bu tür paralı askerlerden başka, ilk Comnenuslar birçok Türkü ele geçirmiş ve onları imparatorluk içinde iskân etmişlerdir. I. Haçlı Seferlerinden sonra Alexius, Ege Adalarına dağıtılmasını emrettiği 2.000 kadar Türkü ele geçirdi.⁵¹ 1124'lerdeki bir seferde John, birçok Türkü ele geçirdi, dinlerini değiştirdi ve onlardan Bizans ordusuna büyük bir ilave yaptı; muhtemelen onlar da imparatorluğa yerleştiler. John Gangra'yı aldığı zaman, Türk garnizonunun gitmesine izin verildi, ancak birçoğu Bizans hizmetinde kalmayı tercih etti.⁵² 1178'de Thessalonike [Selanik]'li Eustathius'un yaptığı bir söyleve göre, Manuel'in saltanat sırasında, birçok Türk kadın ve çocuğun tutsak oluşu, Türk erkeklerin Bizans'a gelmesine teşvik edici bir rol oynadı. Bunlardan Selanik civarında o kadar çok vardı ki, oraya “Yeni Türkiye, ya da Türklerin Avrupa'daki toprakları” denilebileceğini söyledi.⁵³

Bizans'taki Türklerle ilgili en dramatik belgelerden biri –ki Türklerin askere alınmasıyla direkt ilgilidir– Tzachas'ın olduğu iddia edilen otobiyografik bir ifadedir. 1090-91'de korsan-emir, Chios adasında hakkında Constantine Dalassenos'la mücadele ediyordu ve onunla barış görüşmeleri yapmaya geldi. Anna Comnena'ya göre Tzachas, Dalassenos'a isimle hitap etti ve dedi ki; “Bil ki, Asya'yı istila eden o delikanlı bendim ve hararetli bir

⁵⁰ Raymond of Aguilers, *Liber* (yukarıdaki 9. nota bakınız), 55; *Gesta Francorum*, 6, 16. Haçlı kullanım örnekleri kolayca çoğaltılabilir. Türklerin orduya alınmaları konusunda, bkz. S. Vryonis, Jr.'ın *Bizans, Selçuklular ve Osmanlılar* hakkında yaptığı, “Byzantine and Turkish Societies and Their Sources of Manpower,” adlı çalışması: Basımı tekrar yapılmış çalışmalar, *Byzantina kai Metabyzantina* 2 (Malibu, Calif., 1981), no. III, 126-40.

⁵¹ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 26.

⁵² Kinnamos, *Epitome*, 9, 15.

⁵³ Eustathius of Thessalonike, W. Regel, ed., *Fontes rerum byzantinorum*, 1 (Petrograd, 1892-1917; tekrarı basım. Leipzig, 1982, A. P. Kazhdan)'ın giriş yazısı ile, 77-79 (alınan yapılan sayfa s. 79). Bu alıntıya bana gösteren Prof. Alexander Kazhdan'a müteşekkirim. Yunanca terimler “New Persia” and “Persians,”dır, fakat o devirde bu isimler yaygın. Eustathius'un Manuel için yazdığı cenaze hitabı, ed. G. L. F. Tafel (Frankfurt/Main, 1832; yeniden basım. Amsterdam, 1964), Manuel'in, köle sahiplerine, sağlam köleleri orduda görevlendirilmek üzere serbest bırakılmaları ve yeni ele geçirilen gruplar, kölelik ya da orduda görev yapma arasında tercihe zorladığını anlatan bir hikâyesi vardır; Bunların içinde Hagarlar (Müslümanlar) kadar başkaları da vardı. Bu esirlerin bir kısmı Türk olmalıydı. Bu pasajı yazarken bana mütemadiyen yardım eden Prof. Richard Hamilton'a çok teşekkür ederim. Bu konuda, bkz. A. P. Kazhdan, “netochrio istolkovannyi passazh v 'Istorii' Ioanna Kinnami,” *RESEE* 7 (1969), 469-73, esp. 473. Bu dönemdeki nüfus mübadelesi konusunda, bkz. S. Vryonis, Jr.'ın *Studies on Byzantium* adlı eserinin, “Patterns of Population Movement in Byzantine Asia Minor 1071-1261,” bölümü (yukarıdaki 50. nota bakınız), no. VI.

şekilde savaşıyordum. Tecrübesizliğimden dolayı, merhum Alexander Kabalikas'ın oyunu ile esir edildim. Sonra onun tarafından yakalanıp imparator Nicephorus Botaneiates'e esir olarak getirildiğimde, derhal *protonobellisimo* rütbesiyle onurlandım ve güzel hediyelere boğuldum; ona hizmet edeceğime söz verdim. Ancak Alexius Comnenus, imparatorluğun dizginlerini ele alınca herşey mahvoldu."⁵⁴

Bundan sonra Tzachas'ın, makamına geri dönme ve Dalassenos ailesiyle evlilik bağı kurma ricaları devam eder. Tzachas'ın, esir edilmesi sonucunda Bizans hizmetine girdiğini söylediği belirtiliyor. Diğer Türkler de Bizans'a tutsaklık yoluyla gitmiştir. Tatikios'un babası, 11. yüzyılın ortalarına doğru I. Isaac'ın erkek kardeşi John Comnenus tarafından tutsak alınmıştı ve genç Tatikios da bu şekilde köleliğe geçiş yapmıştı. Bu husus, burnunun kesildiği iddiasını da destekler bir açıklamadır. Birkaç emir, I. Alexius'un adalara yerleştirdiği esirler arasındaydı.⁵⁵ Bunların arasında en başarılı olanı, I. Haçlılar tarafından İznik kuşatması zamanında esir alınan John Axouchos'tu.⁵⁶

Bazı isimlerin de, muhtemelen Bizanslıların arasında esir olarak yaşadığı ileri sürülebilir. Prosouch ve John Ises'in doğuştan Türk oldukları ancak Bizans'ta büyütüldüğü belirtiliyor ki bunlar çocukken yakalanmış olabilirler.⁵⁷ Tziknoglos ve Nicephorus Chaloupes'un babaları imparatorluğa bu şekilde girmiş olabilirler.

İmparatorluk hizmetindeki Türklerin kendi ifadelerinden genel bilgiler alıyoruz, fakat bunlar nadiren detaylı oluyor. "Siaous", Alexius'un iknaları ve cömert teklifleriyle kazanılmıştır. Alexius'un bu olaydaki başarısı, "Siaous"un atalarının Hristiyan olması sayesinde. Başka olaylarda da buna benzer gelişmeler yaşanmış olabilir, çünkü Anadolu'da büyük çapta karışma söz konusuydu.

"Siaous"un taşıdığı değerli mektup, imparatorun bu çabasının anlamlı olduğunu. Bizans saldırısı altındaki İlanlı, kendisi ve akrabaları, Alexius'un

54 Anna Comnena, *Alexiad*, II, 114. Bu kelimeleri Anna'nın icat ettiği kesin iken, konuşmanın mahiyeti muhtemelen doğrudur. *Alexiad*'ın bu bölümü için Anna'nın akrabaları olan Constantine Dalassenos ile John Dukas onun kaynakları olmuştur. Tzachas'ın Bizans'a hizmet ettiği gerçeğini yalanlamaya çalışmanın hiç bir önemi yoktur; Anna'nın okuyucuları, onun iddialarını doğrulayabilirlerdi. Tzachas'ı esir alanın Alexander Kabalikas mı ya da iyi bilinen Alexander Kabaliskas mı olduğu (S. P. Lampros, "Alexander Kabasilas," *BZ* 12 [1903], 40-41) bu çalışmanın amacı için önemli değildir. Savvides, *Τζαχαç* (see above, note 8), 14:21—22, bu söylevi tercüme eder, fakat Tzachas'ın Bizans hizmeti dönemini incelemez.

55 Anna Comnena, *Alexiad*, III, 26.

56 Axouchos'un tam olarak nerede ve hangi şartlarda esir edildiği tam belirgin değildir. Hem tarihçi Nicetas Choniates, 9, hem de Basilakes, *Orationes*, 87, onun İznik'ten geldiğini belirtir, fakat şehir direkt olarak Alexius'un generallerinin ellerine teslim edilmiştir, bu yüzden Haçlıların orada esir alma fırsatları yoktu. Belki de İznikten kaçarken, bir çatışmada ya da komşu bir kalede ele geçirilmiştir.

57 Kinnamos, *Epitome*, 73, 238.

önerisini kabul ederek Bizans tarafına geçti. Skaliarios, Alexius'un cömertliğini duyunca, İlhanlı ile birlikte imparatorluk kampına gitti.

Görünüşe bakılırsa, esir Bizanslılar, Bizans'a giderlerken, kendilerini esir alanlara katılmak için kur yapmakta başarılıydılar. Manuel Comnenus, Chrysoskoulos'un sultanla zorluklar yaşadığını anladı ve Bizans yardım olmadan kendisinin sultan olma arzusuna ulaşamayacağına işaret etti. Malazgirt'te gelen yenilgiye rağmen Chrysoskoulos, Bizans davasına sadık kaldı.

Hem Anna Comnena hem de Zonaras, Eustathius Kamytzes'in yaklaşık 1113'te Türk esaretinden kaçışını anlatır. Anna, Alexius'un birlikleriyle devam eden savaşın karışıklığı sırasında kaçtığını belirtir. Ancak Zonaras, onun, kendisini esir alanları imparatora birlikte kaçmaya ikna ettiğini ve imparatorun da onları hediyelerle karşıladığını söyler. Anna, Kamytzes'in aslında nasıl kaçtığı konusunda kesin bir şey söylemediği için, Zonaras'ın gerçek hikâyeyi vermiş olması mümkündür.⁵⁸

Türklerin Bizans'a gönüllü olarak katılma nedenlerini anlamak zor değildir. Bir kısım, iç mücadelelerde yenildikleri veya güçlü Türk düşmanlarından korktukları için geldiler. Konya sultanları ve Anadolu'daki geçici olarak iktidardan uzaklaştırılan diğer Türk hükümdarları, hemen Konstantinopol'e yüzlerini dönerlerdi. I. Keyhüsrev de Bizans toplumuna entegre olacak kadar uzun bir süre orada kaldı.

Sadece beklenmedik gelişmeler onu Konya'ya geri getirirdi. Diğerleri, imparator tarafından verilen hediyelerin çekiciliğine kapılarak Bizans'a geldi. Skaliarios, I. Alexius'un İlhanlı'ya ve onun akrabalarına karşı olan cömertliğinden pay almak için acele eden biri olarak tarif edilmektedir. Unvanlar için harcanan Bizans hediyeleri ve maaşların, Anadolu'daki yağmalamalardan elde edilen kazançları aştığına inanmak zor olsa da, onların elde edilmesi ve kullanılması daha kabı ve uzun ömürlü olabilirdi.

Bir nesil gibi kısa bir süre önce Orta Asya'dan gelen Türkler için "uygar", lüks ve şehir hayatının çekiciliğini görmezlikten gelmemeliyiz.

Türklerin Bizans hizmetinde askerlik yapmalarını engelleyebilecek hususlar, 11 ve 12. yüzyıllarda fazla etkili değildi. İslam'a bağlılıkları henüz yeterince derinleşmemişti. Oğuz Türkleri Müslüman olalı sadece birkaç nesil geçmişti. Anadolu'da doğanlardan bazılarının anneleri Hıristiyan'dı, diğerleri çeşitli mezheplere mensup Hıristiyanları tanıyordu ve nispeten hoşgörülü bir ortamında büyümüşü. Herhangi bir Türk "milliyetçiliği" ya da etnik dayanışma bile Bizans için savaşmaya gelen Amertikes, İlhanlı veya diğerlerini rahatsız etmedi.

⁵⁸ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 167-68, 170-71; Zonaras, *Epitome* (yukarıdaki 8. nota bakınız), III, 756-57; Skoulatos, *Personnages*, 83-85. Anna (III, 168), en önemli Türk emiri (archisatrapes) Mouchoumet'in Kamytzes ile tanışmış olduğunu belirtiyor. Kamytzes İznik Valisi idi ve birbirleri ile akınlarda ya da barış görüşmelerinde karşılaşmış olabilirdi.

Türkler sürekli birbirleriyle savaşıyorlardı; savaşmamaları ve bunun karşılığında para almamaları için bir neden yoktu. Nihayet, *neden akıllı herhangi bir Türk, Türk gücünü yükseltmektense ölmekte olan Bizans'a katılmay seçerdi* diye soracak olsaydı, en azından 1081'den 1176'ya kadar imparatorluğun çökme eşiğinde olmadığını göz önünde bulundurmamız gerekecektir.

Tarihçinin algılayabileceği iç bozulma belirtisi ne olursa olsun, Comnenus'ların idaresi altındaki Bizans, insanların gözünde muhteşem bir görünüşe sahipti. Onlara göre imparatorlar yetenekli, muhteşem bireylerdi. Hazine; para, ordular kiralayabilecek kadar zenginlik ve büyük generaller için hediyelerle doluydu.

Sadece Miryokefalon'daki yenilgiyle ve I. Manuel'in zayıf varislerinin idaresi altında Bizans'ın çekiciliği bile, Türk komşularını dağınıklığa sevk etti.

Türklerin Bizans İmparatorluğu'nda gerçekleştirdiği çeşitli etkinlikler arasında en çok ilgiyi, geleceğin hükümdarlarının oyun arkadaşları olarak hizmet veren iki kişi çekiyor. Elbette ki Tatikios, müstakbel imparatora bir arkadaş olarak seçilmemişti; Alexius Comnenus askeri öğrenci bölümünün üçüncü erkek çocuğu idi. Büyük bir ihtimalle askeri bir kariyere doğru yol alıyordu ve 1060'larda Türklerin, yakın bir gelecekte doğu cephesinde Bizans'ın rakipleri olacağı açıktı. Tatikios ve Alexius'un tam olarak kaç yaşında getirildiklerini bilmemekle birlikte, Tatikios'a, Alexius'un üvey kardeşi denilecek kadar genç olmaları bize onların birlikte büyümüş oldukları gösteriyor.⁵⁹ Türk esir, müstakbel imparatora arkadaş olduğu zaman, geleceğin II. John ve John Axouchos'u on yaşındaydılar. Bu durum bize, bu Türk'ün, geleceğin imparatorunun yanında büyütülmek için seçildiğini ve bu kararın önceden verilmiş olduğunu gösteriyor. Bildiğimiz kadarıyla, Manuel, üvey kardeş olarak Bizanslı olmayan veya Türk olan bir arkadaş edinmedi. Onun, dördüncü erkek çocuk olması ve bir imparator aday olmaması ve tahta çıkacağına öngörülmemesine neden olmuştu. Genç Türkleri Alexius ve John Comnenus'a arkadaş olarak vermenin bir nedeni, onlara biraz Türkçe bilgisi vermek olabilir.

Askeri bir komutan olarak Alexius, Türk rakiplerle olduğu kadar para, Türk askerleri ile de sürekli temas içinde olacaktı. Nitekim bir keresinde iki ağabeyi de Türkler tarafından esir alınmıştı.

Geleceğin imparatoru olarak John için, tercümanlara güvenmek zorunda kalmamak, açıkçası çok önemliydi. Tatikios ve John Axouchos, gençken muhtemelen Türkçe kadar Yunanca da konuşuyordu. Şayet Tatikios, babasının ihtiyar John Comnenus'un ailesine girdikten sonra doğmuş olsaydı, Yunanca konuşması kesin olurdu. Axouchos, İznik'ten veya oraya yakın bir

⁵⁹ Tarihçi Bryennios, 289.1.

yerden geldi ki, burası en az 1081'den beri, muhtemelen daha önceden beri Türklerin elindeydi. Eğer Axouchos 1097'de on yaşında olsaydı, bir Yunan-Türk birlikteliğinin ürünü olabilirdi ki, her durumda, son zamanlarda Türkleşmiş bir şehirde biraz Yunanca bilgisi normal bir şey olurdu. Bu yüzden bu gençler en başından beri birbirleriyle konuşup anlaşabiliyorlardı.

Genç bir Comnenus için özgür statüde olmayan bir Türk'ü kullanmanın başka bir nedeni de çocuğun Bizans toplumu ile bağlantısının bulunmamasıydı. Hem Tatikios hem de John Axouchos, Comnenus ailesine sadık destekçiler olmaları için büyütüldüler. Axouchos, II. John'un en güvendiği arkadaşı olduğu için, imparatorla olan böylesi bir ilişki onu, saray hiyerarşisinin zirvesine çıkardı. Diğer soylu üyeler, Axouchos'a eğilerek selam verecek seviyede kaldılar.

Müstakbel bir imparatorun, yerleşik soylu sınıftan gelen bir çocukluk arkadaşına sahip olmasının getirdiği sakınca, Manuel'in durumunda açıklıkla görülmektedir. Kuzeni olan Andronicus Comnenus'un, müstakbel hükümdarın yanında büyütüldüğü ve her çeşit spor müsabakalarında beraber yarışmaları belirtiliyor.⁶⁰ Andronicus ne kadar kötü davranırsa davranırsa, Manuel geçmiş beraberliklerinin etkisi altında kaldı ve nadiren Andronicus'a hak ettiği cezayı verebildi. Bu açıdan Alexius ve II. John, arkadaşlarında daha şanslıydılar.

Fakat Bizans'a giren çok sayıda Türk'ten sadece bir kaç tanesi müstakbel hükümdar ya da subayın oyun arkadaşı olma konumunu elde etti. Çoğundan asker veya askeri komutan olarak faydalandı. Göçebe Türk'ün geçmişi, onu ya savaşa veya çobanlığa hazırlardı. Bizanslılar da Türkleri savaş yeteneklerinden dolayı askere alırlardı. İsimleri ile tanıdığımız Amertikes, Tatikios, İlhanlı, Skaliarios, Prosouch ve daha birçoğu Türk komutandı. Kesin olmayan bazı durumlar da (Chrysoskoulos, Tzachas), onların geçmişteki komuta pozisyonlarını güvenli bir şekilde tahmin etmemize olanak veriyor.

Yerli birliklerin sayıları azalmış olduğu için yabancı paralı askerlere sık sık komuta ettiler. Türkler, Türklere komuta etti, fakat aynı zamanda Pairames'in, sonradan Yunan olduğu anlaşılan Ionnakios Kritoples ile birlikte Alanlara ve Gürcülere komuta ettiğini de buluyoruz.⁶¹ Subayların yanında koruma veya askeri yardımcı olarak hizmet veren bir-iki kişiyle de karşılaşırız. Poupakes ilk olarak imparatorun yakınında görünüyor, sonra John Axouchos'un muhafızı olduğu belirtiliyor ve sonunda Andronicus Comnenus'un hizmetinde olduğu görülüyor. Michael Isaac, asker kaçaklarını toplamaya gönderilmeden önce kariyerine, imparatorluk ailesinin sevilen bir üyesi olarak başlamıştı.

⁶⁰ Kinnamos, *Epitome*, 127: ifadeler, Tatikios hakkında kullanılanlara yakındır.

⁶¹ *A.g.e.*, 167.

Çoğu ikinci nesilden bir avuç Türk, askeri olmayan etkinliklerde bulundu. “Siaous” Türklerden bir elçi olarak geldi ve I. Alexius için Pontus’ta hassas bir görevi tamamladıktan sonra Anchialos valisi olarak atandı. Alexius Axouchos ordulara kumanda ederken, en büyük yeteneğinin, diplomatlığı olduğu anlaşılıyor. İtalya’da zorlu bir görevi başarıyla tamamladı ve Ermeni Kilisesi’yle dostça ilişkiler başlattı; sultanla görüşmek için Konya’yı ziyaret etmiş olabilir. Nicephorus Chalouphes önce, tamamen sivil bir görev olan Corinth valisi olarak karşımıza çıkar. O, Acrocorinth’i savunmada hiç bir askeri beceri gösteremedi. Daha sonra Bizans’ın Venedik elçisi oldu. Prosouch’un oğlu veya torunu Nicephorus Prosouchos, Yunanistan’ın sivil valisi olarak görev yaptı. Anlaşıldığı kadarıyla Tzikonoglos retorik eğitimi aldı ve Aya Sophia’nın personel ve mali kaynaklar bürosunda çalıştı. Son olarak; bir papaz olan ve Athos Dağı’nda bir manastır kuran Koutloumousios’un, belki de diğer bütün Türklerden daha etkili bir şekilde kendisini Bizans kültürüne entegre ettiği görülür.

Saray, Bizans sosyal hayatının odağıydı ve bir grup Türk’ün orada önemli rolleri vardı. Tatikios, Diojen’in gizli planını engellediğinde, I. Alexius’un yanındaki adamlardan biriydi. John Axouchos; Anna Comnena’nın mülklerinin kendisine hediye edilmesini reddederek bu mülklerin Anna Comnena’ya geri verilmesini sağlayacak ve adil olduğu konusunda bir şöhret kazanarak önemli bir grubun düşmanlığını engelleyecek kadar akıllı idi. Alexius Axouchos, bir diplomat olarak sahip olduğu üstün yeteneklerine rağmen rakiplerinin bir komplosuna kurban gitti. Oğlu John, hiçbir zaman asilzadeden başka bir şey olmadı ve kendisinin bir komplonun önderi olmak gibi aptalca bir duruma düşürülmesine izin verdi. Nicephorus Chalouphes’in, imparatorun metresinin kocası olarak, mükemmel bir asilzade olduğu düşünülebilir. I. Keyhüsrev sarayın öyle köklü bir üyesi oldu ki, söylenene göre III. Alexius ile bir paralı Frenk askeri arasındaki anlaşmazlıkta arabuluculuk yaptı ve daha sonra o da imparatorun grubuyla İstanbul’dan kaçtı.

Bir Türkün Bizans toplumuna girmesinde gerekli olan ilk adım vaftizdi. Kişi bununla; eski günahkâr ve yanlış inançlı hayatını terk ederek günahtan arınmış Ortodoks Hıristiyanlığının gerçeklerine inanan bir insan olarak yeniden doğardı. Hıristiyanlığa girmek, Bizans hayatına girme ve bunun sağladığı avantajlardan faydalanmada ilk şart olduğu için, Bizans hizmetine girmeyi seçen Türkler, vaftiz olmayı kabul etme konusunda hiç tereddüt göstermediler. “Siaous”, öncelikle Alexius için Sinop’u güven altına almak adına yaptığı anlaşmayı yerine getirdi, daha sonra döndü ve vaftiz oldu. İlhanlı, Skaliarios ve yandaşları vaftiz oldu. Anna Comnena, I. Alexius’un, bütün Doğu’yu Hıristiyanlığa döndürme niyetini takdir eder.⁶²

⁶² Anna Comnena, *Alexiad*, II, 81; “Siaous” hakkında bkz. aynı yer, 66.

Poupakes, Korfu adasında kale duvarına dayalı merdivene tırmanmak üzereyken, istavroz çikardı. Papaz olan Koutloumousios'un, bu Türkler arasındaki en koyu Hıristiyan olduğu düşünölmelidir.

Birçok durum, din değıştirmeyi kabul etmeyi Türkler için kısmen kolaylaştırdı. İlk olarak, daha önce de belirttiğimiz gibi, İslam onlar için yeniydi ve 11-12. yüzyıllarda çok az fanatizm belirtileri gösterdiler. İkinci olarak, Anadolu'da, ezici çoğunluğu Hıristiyan olan bir nüfusla karıştılar. Aslında elimdeki ilginç bir metin, 12. yüzyılda Müslüman Türkler arasında vaftizin uygulanmakta olduğunu gösteriyor. O yüzyılın sonlarına doğru yazan Balsamon, Loukas Chrysoberges patrikhanesinden bir olay kaydeder (1157-69/70):

Kutsal patrik Lord Loukas'ın zamanında, Hagarlar (Müslüman Türk), kilise konseyinin (synod) karşısına çıktılar, vaftiz olmaları istenince, daha önce kendi topraklarında vaftiz edildiklerini söylediler. Nasıl oldukları sorulunca, bütün Hagar çocukları'nın, Ortodoks papazlar tarafından vaftiz edilmesinin gelenekleri olduğunu belirttiler. Ancak, tanrı'ların Hıristiyanlardan istediği vaftizin, samimiyetle ve dürüst bir amaçla değil de bedeni korumak adına istendiğini duymuş olan kilise meclisi bunu kabul etmedi. Çünkü Hagarlar, Hıristiyan vaftizi olmazlarsa, çocuklarının içine şeytan gireceğini ve köpek gibi kokacaklarını düşünürlerdi. Bu yüzden onlar vaftizi, her türlü ruhsal lekenin arındırıcısı, kutsal ışık ve kutsama olarak değil de bir büyü ya da ilaç olarak görürlerdi. Ancak bazı Ortodoks annelerinin olduklarını ve onların girişimleri ile Ortodokslar tarafından vaftiz edildiklerini söylediler. Ama bunlar bile dinlenecek şeyler değildi çünkü bunu doğrulayan şahitleri yoktu. Reddedilmelerinin sebebi daha ziyade, dine doğru bir şekilde girip girmedikleri konusunda meclis üyelerini inandıramayışlarıdır. Bu yüzden hepsinin vaftiz edilmesi emredildi.⁶³

Metin açıkça, Anadolu'da Müslüman çocuklar için vaftizin yaygınlığını abartırken, bazı kimselerin bu ayine yabancı olmadığını gösteriyor. En azından Hıristiyanlığın dış görünüşünü kabul etmek zor değildi.

Tzachas, çok ilginç özel örneği temsil ediyor. III. Nicephorus'un saltanat sırasında Bizans hizmetine girdiğinde vaftiz edilmiş olmalıydı. Çeşitli veriler bu ifadeyi destekliyor. İmparator'dan bir saray unvanı kabul

⁶³ Balsamon, Rh.-P., II (1852), 498; Bkz, Vryonis, *Asia Minor*, 179 not 267, 441-42. Kilise meclisi (synod) önüne çıkan bu Hagarlar ya da Müslümanlar, Selanikli Eustathius söylevlerinde bahsedilen sayısız Müslümanlardan bazıları olmalıydı. Yukarıdaki 53. nota bakınız.

etti ve ona bağlılığını bildirdi. Sarayın hiyerarşisine giriş, Hıristiyanlığın üyesi olmayı gerektiriyordu ve onun imparatora verdiği bağlılık sözleri de, ancak bir Hıristiyan'ın yemini ile verilirse kabul edilirdi.

Yine, İstanbul'dan kaçtığı zaman, donanmasının inşasında Bizanslı Hıristiyan bir gemi yapım ustasından yardım aldığı açık bir şekilde söyleniyor. Böylece o, çalkantılı dönemin Anadolu Türk emirlerinin hepsinden daha fazla, yerli halkla işbirliği yaptı.

Belki de İzmir halkına kendini, bir Hıristiyan ve kendinden önceki Roussel'dan pek farklı olmayan bir isyancı general olarak sunmayı başardı. Daha sonra, Constantin Dalassenos ile yaptığı bir konuşma sırasında Tzachas, çocukları arasında bir evlilik yapılmasını istedi. Ancak terminolojiden, hangi ailenin damadı, hangisinin gelini vereceğini anlamak mümkün değil. Bununla birlikte, Tzachas'ın o zaman veya daha sonra I. Kılıç Arslan ile evlenen bir kızı olduğunu ve muhtemelen de söz konusu Tzachas'ın ölümünden sonra ortaya çıkan "Tzachas" adlı bir oğlunun varlığını biliyoruz. Her durumda da, Bizans'ta hizmet verdiği dönemde Hıristiyan dışındakilerle evliliğin mümkün olmayacağını biliyor olmalıydı. Son olarak, "kendine imparator diyen ve imparatorlara ait semboller kullanan Tzachas" imparatorluk tahtını istedi. Kendi sarayımı gibi İzmir'de yaşıyor, adaları tekrar yakıp yakarak Bizans'a gelmek ve mümkünse ta imparatorun tahtına taşınabilmek için bir donanma hazırladı."⁶⁴

Eğer Hıristiyan olduğunu iddia etmeseydi, Bizans tahtı için bir iddia sahibi olması da düşünülemezdi. Çünkü bu temel şart olmadan destek toplayamazdı. Konstantinopol'u almış olsaydı bile, Bizanslılar tarafından, Hıristiyanlığı dışında kabul edilemez olurdu.

Tzachas'ın Hıristiyanlığı sadece yüzeyseldi ve aynı şey muhtemelen Bizans hizmetine yetişkin olarak giren diğer birçok Türk için de böyledir.

Tzachas kolayca Türk dünyasına döndü ve kuşkusuz Türk yandaşlarına göre de Müslüman kaldı. Din değiştirme konusunda Tzachas'tan farklı olmayan Keyhüsrev de, kendine Konya Türkleri arasında yeniden yer bulmada hiç zorluk çekmedi. Anadolu nüfusu arasındaki karışma ve Balsamon tarafından ifade edilen vaftizin kültürlerarası kullanımı göz önüne alındığında, iki din arasındaki geçişler nispeten kolaydı. Genç yaşta Bizans'a

⁶⁴ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 158; unvanı, yemini ve ailelerarası evliliği için, bkz, a.g.e., 114; aldığı Hıristiyan yardımı için, bkz. a.g.e., 110. Tzachas'ın "Türkleri", tanrıya dua edip imparatoru selamlayacak kadar iyi Yunanca konuşabiliyorlardı (a.g.e., III); Bunlardan bazıları (yukarıda bahsedilen usta gemici gibi), korsan emirin ordusuna yazılan gerçek Bizanslılardı. Alexius Comnenus, Tzachas'ın gerçek amacının İznik sultanlığı olduğu konusunda I. Kılıç Arslan'ı ikna edebildi (a.g.e., 165—66). Böylece, Tzachas Türkler için Müslüman olarak kalırken, gerektiği zaman da kendisini Hıristiyan olarak tanıyordu. Kurat, *Çaka Bey* (yukarıda 8. nota bakınız), bu olaydan bahsetmez. Savvides, *Τζαχας*, 14:14, Tzachas'ın kendisini İzmir imparatoru olarak adlandırdığını düşünür, Tzachas'ın vaftiz edilmiş olma ihtimalinden bahsetmez.

dâhil olan çocuklarda, Hristiyanlığın kabul derecesi, yerli Bizanslılarla mukayese edilebilirdi. John Axouchos'un, Hristiyanlığı mutlak anlamda benimsediği ve oldukça iyi anladığı anlaşılmaktadır. Methone'li Nicholas'a sorduğu sorular, Nazianzen'li Gregory'den biraz okuma yaptığını gösterir ve bu sorular boş merakın ötesindedir. Bir manastırın kurucusu olan Koutloumousios, açıkça Hristiyan idealleriyle doluydu.

Vaftizden sonra Türkler, verilen unvanlar, bu unvanlarla birlikte gelen para ve hediyelerle Bizans toplumuna entegre oluyorlardı. Aslında, Türkler açısından bakıldığında, imparatorun sunduğu servet, bir akıncının özgür hayatı terk ederek bir Bizanslı olması için temel güdüydü. Anna Comnena'nın, Skaliarios ve isimsiz arkadaşı hakkında anlattıkları da bunu doğrular: İlhanlı ve ailesinin ne kadar aldıklarını öğrendiklerinde aynı şeyleri almak için acele ettiler.⁶⁵

Bizanslılar açısından, bir unvanın verilmesi çok daha önemliydi. Bir onur unvanı kişiye, sarayın itibar merdiveninde bazıların üstünde bazıların da altında önemli bir mevki sağlardı. Toplumsal statü ve tanınmışlık bunu takip ederdi. İmparator açısından bir unvanın en değerli yanlarından biri, başka bir unvana yükselme ihtimalidir. Bir Türk, belli bir maaşı olan bir unvan alıncaya, merdivenin daha yüksek basamaklarında olan diğer bir unvan elde edebilmek için çok istekli olurdu. Böylece sadakatle hizmet vermeye teşvik edilirdi.

Hizmet için verilen ödüller arazileri de içerebilirdi. Nicetas Choniates; devlet arazilerinin kullanılması için, üzerinde çalışan köylülerle birlikte, içlerinde yarı barbarlar da olan yabancı paralı askerlere devredildiğinden şikâyet eder. Türklerin böyle bağışlar aldığı, Selanikli Eustathius tarafından belirtilmektedir. Eustathius, imparatorluğa geldikten sonra "Onlar arazileri sadece sözlü garantilerle değil, üzerinde imparatorluk mührü bulunan ve altın süslemelerin bulunduğu belgelerle alırlardı" demektedir.⁶⁶ Bu tür imparatorluk belgeleri (*chrysobulls*=ayrıcalık belgesi), vergi ödeyen arazilerin yeni sahiplerine verilme aracıydı.

Vaftiz, rütbelere ve ödüller, yetişkin Türkleri Bizans'la bütünleştirmek için ilk adımdı; gençler içinse eğitim aynı derecede önemliydi. Kinnamos, Prosouch hakkında, "o, ırk olarak Türk ama yetiştirilme ve eğitim bakımından bir Bizanslı idi" demektedir.⁶⁷ John Ises hakkında da hemen hemen aynı bir ifade kullanılıyor. Açıkça, Tatikios ve özellikle John Axouchos'un deneyimleri aynıydı ve Axouchos, bu eğitimin entelektüel taraflarını avantaja çevirdi.

⁶⁵ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 81.

⁶⁶ Eustathius of Thessalonike, Regel, *Fontes* (yukarıdaki 53. nota bakınız), I, 78; Tarihçi Nicetas Choniates, 208-9, özel olarak, arazileri ve köylüleri orduya yeni yazılmış askerlere veren imparatorluk dokümanlarından bahseder.

⁶⁷ Kinnamos, *Epitome*, 73; John Ises hakkındaki ifade için, bkz. *a.g.e.*, 238.

12. yüzyılın başlarında Bizans'taki yabancıların eğitimi, Mangana'da bir inziva evi ve yetimhaneye bağlantılı olarak I. Alexius'un kurduğu okulda yoğunlaşmıştı. Anna Comnena, bu okulda "Latin ile "Scythe"lerin "Romalı" ve Yunanlılarla birlikte öğrenim gördüklerini yazar. Alexius'un, Anadolu'ya yaptığı son seferde (1114) esir getirilen Türk çocukları, özgür insanlar olarak yetiştirilmek için bu kuruma verilirlerdi.⁶⁸ Bu eğitimin amacı, belli ki yabancıların, Bizans'a uyumlu hale getirilmesiydi. Mangana'daki okulun ne kadar devam ettiği belli değildir. Bu okulda eğitilmiş herhangi bir Türk gösteremezken, Tziknoglos, onun önceki öğretmeni olan Michael Italikos'un kendisine yazdığı mektupları anlama-bildiği için, muhtemelen ileri seviyede bir retorik eğitimi almıştı.

Bizans toplumuna kaynaşmanın en üst aşaması, aralarında yaptıkları evliliklerle temsil ediliyordu. Eustathius, I. Manuel'in, "Türk kadın ve çocukları zorla alıkoymasın Türk erkeklerinin gönüllü olarak Bizans hizmetine girmesine neden olmuştur" demesine rağmen, Türkler Bizans'a girerken ailelerini genellikle yanlarında getirmezlerdi.⁶⁹ İmparatorluğa köle, mülteci ve asker olarak gelen bireyler, kişisel durumlarına göre bulabildikleri en iyi eşleri bulmak zorundaydılar. Eğer genç Tatikios babasıyla birlikte esir alınmışsa, muhtemelen Türk bir annesi vardı. Eğer babasının köle edilmesinden sonra doğmuşsa, annesi muhtemelen bir köleydi. Bu Türklerin çoğunun eşleri hakkında bir şey bilmiyoruz, ama Tatikios'un, Tziknoglos'un babası John Axouchos'un ve Prosouch'un torunlarında gördüğümüz kadarıyla bazıları evlendi. İmparatorun, İlhanlı, Skaliarios ve Prosouch gibi Bizans'a yeni gelenler için bu evlilikleri düzenleyip düzenlemediğini bilmek ilginç olurdu. Vaftiz, ödüller ve unvanlarla birlikte, ilişkiler arasında bu evlilik, bir Türk'ü Bizans toplumuna daha sıkı bağlıyordu.

İmparatorun doğrudan içinde bulunduğu bir kaç kişinin evlilikleri hakkında bilgimiz var. İkinci nesil bir Türk olan Alexius Axouchos, imparator aday olan Alexius Comnenus'un kızıyla evlendi. Bu evlilik, kesinlikle baştaki imparatorun, II. John veya I. Manuel'in rızasıyla gerektiriyordu.

Bu evlilik, Axouchos'un ailesini hanedana daha da yakınlaştırırken, Maria Comnena'nın taht iddiasını zayıflattı. Durum böyle olmasına rağmen, bu ilişki, Alexius Axouchos'u imparatorun şüphesinden kurtaramadı. Nicephorus Chalouphes'in, Manuel'in eski metresiyle evliliği kesinlikle imparator tarafından hazırlanmıştı. Bu evlilik, Chalouphes'i nispeten açık olmayan bir durumdan kurtararak valilik, elçilik ve askeri komutanlık görevlerine götüren bir konuma taşımıştır. Sadece şanssız esareti, onun, gelecek vaat eden kariyerinin önünü kesti.

⁶⁸ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 214, 218.

⁶⁹ Eustathius, Regal, *Fontes*, I, 77-78. Müstesna olarak, İlhanlı, yakınlarını da kendisi ile birlikte götürürken anlatılmaktadır.

I. Keyhüsrev'in, Manuel Maurozomes'in kızıyla yaptığı evlilik, sürgün sultan Comnenuslara bağladı. Bu evlilik de muhtemelen III. Alexius'un rızasını gerektirmişti. Anlaşıldığı kadarıyla, Keyhüsrev karısını yeterince düşünüyordu ki, -kendi durumunun iyileşmesi üzerine onu Konya'ya götürdü- yoksa kayınpederinin çıkarlarını savunmazdı. İkinci varisi olan I. Keykubad bu evlilikten doğdu.⁷⁰

Buna karşın hiçbir Türk kadını, hanedandan, ya da bilindiği kadarıyla aristokrat ailelerden biriyle evlenmedi. Bulgaristanlı Maria, Macaristanlı Piroska-Irene, Gürcistanlı Katae, Sulzbach'lı Bertha-Irene ve Antakyalı Marie, Bizanslı asiller ve hükümdarlarla evlenen yabancı soylardan bazılarıydı. Bizanslı prensesler, Haçlı krallar ve batı hükümdarlarıyla evlendiler. Türklere göre, ülke içinde kültürlerarası evlilik mümkündü: Melikşah, I. Alexius'un ailesinden bir gelin istedi⁷¹. Tzachas, Constantine Dalassenos'un ailesiyle bir evlilik arzuluyordu. Yalnızca vaftiz olmak ve Bizans'ta yaşamak koşuluyla asimile olan Türkler Bizanslı gelinler aldılar.

Bizans hizmetine giren Türklerin sayısı bilinmiyor. Alexander Kazhdan'ın 11-12. yüzyıllarda Bizans'ta imtiyazlı sınıf için bulunduğu rakamlar, toplumdaki Türk oranı hakkında bir şey söylememize izin veriyor. Amertikes, Tzachas ve Keyhüsrev gibi geçici sakinleri içine alsa bile, toplam olarak sayı sadece 23'e ulaşıyor ya da Kazhdan'ın incelediği 2.300 bireyin sadece %1'i. Kazhdan karşılaştırma yapmak için, yönetici sınıfın %10-15'lik bir kısmının Ermeni olduğunu tespit etti ki, bu ailelerin çoğu da Bizanslılaşmıştı. Yüksek mevzilerdeki en yüksek Türk sayısının, -her ne kadar bu dağılım kısmen kaynakların doğasından dolayı olsa da- 1070-1100 döneminde ve I. Manuel'in saltanatı sırasında olduğu doğrulanmıştır. Türklerin ve çocuklarının sayısı küçük olmasına rağmen, bazıları, yüksek güven gerektiren ve etkili mevkilere geldiler.⁷²

Türk göçmenlerin, Bizans üzerindeki etkisini düşündüğümüzde, konuştukları diller hakkında bilgi aramalıyız. Özellikle, Tatikios ve John Axouchos'un, Alexius Comnenus ve oğlunun biraz Türkçe öğrenmesi için arkadaş olarak seçtikleri yukarıda belirtildi. Ordu komutanı ya da imparator olarak, Alexius ve John'un Türkçeyi tamamen bilmeleri gerekmiyordu. Çünkü imparatorluğun çevirmenler bürosu, resmi görüşmelerle başa çıkabiliyordu. Ancak savaş meydanında kullanmak üzere, Türk paralı askerlerine emir vermek için, Türk gözcülerden bilgi almak ve mahkûmları sorgulamak

⁷⁰ Barzos, Γεν., II, 499.

⁷¹ Anna Comnena, *Alexiad*, II, 65, 75—76.

⁷² Kazhdan, *Sotsialny sostav* (bkz. yukarıdaki 12. not), 101, 200-218; A. P. Kazhdan, *Armiyane v sostav gosподstuyuşego klassa vizantiyskoy imperii v XI-XII vv.* (Erevan, 1975), 146-47, 167-68. Sayımın içinde şunlar vardır: 5 Tatikios, 3 Axouchos, 3 Prosouchos, Amertikes, Chrysoskoulos, Tzachas, İlhanlı, Skaliarios, "Siaous," Koutloumousios, Tziknoglos, Chalouphes, Pairames, Tzitas, ve Kay Khusraw.

için, işe yarar bir Türkçe arzu edilmiştir. Axouchos gibi on yaşında birisi, böyle basit bilgileri üst düzey bir çocuğa aktarabilirdi.

Bununla birlikte, I. Alexius ve II. John'un Türkçeyi anladıkları na dair yazı bir kanıt yoktur. Ancak I. Manuel'in, iki kez Türklerle sohbet ettiği belirtiliyor. 1146'da Konya'dan feci bir şekilde çekilmenin son safhasında imparator, bağıarak bir Türk askerini yanına çağırıldı. Kinnamos, Manuel'in, sultana götürölmek üzere bu askere küstah bir mesaj verdiğini belirtir.⁷³ Yine, 1160-61 yıllarında Manuel, Sandıklı bölgesini işgal ettiği sırada; Emir, yeğeni Poupakes'i durumu araştırması için ona gönderdi. Poupakes, imparatora yaklaştı. Manuel onunla konuştu ve Emire geri götürmek için ona onurlu sözler söyledi.⁷⁴ Hiç bir durumda da dil belirtilmiyor, ancak tercümandan da bahsedilmiyor. Bir tercüman kullanılmış olması muhtemeldir, ya da; -her ne kadar 1146'daki bu Türk'ün herhangi bir Türk olduğu anlaşılıyor da- ad geçen Türkler Yunanca biliyorlardı.

Düşük sosyal seviyelerde Türkçe bilenlerin sayısı çok azdır. I. Alexius'un saltanat sırasında Anna Comnena, sadece Monastras ve Rodomir'in Türkçe bildiğinden bahseder. Monastras melez idi, muhtemelen yarı Kumandı ve bir Türk lehçesini doğuştan biliyordu. Anna, Rodomir'in iyi Türkçe bildiğini çünkü uzun süre onlar arasında esir kaldığını yazar.⁷⁵ Bizans toplumunda başka geri dönmüş tutsaklar da vardı -Selanik'li Eustathius'da, Aziz Demetrius'un yardım ile bir grubun kaçıışı hakkında bir hikâye var- ve imparatorlukta yerleşmiş Türk askerleri dillerini yaymış olmalıydılar.⁷⁶ Andronicus Comnenus, muhtemelen Türk topraklarındaki uzun gezilerinde biraz Türkçe öğrendi. Ancak 1453'ten sonra konuşma Yunancası Türkçeden etkilendi.

Türk kültürünün Bizans üzerindeki etkilerinin beklenmedik özellikleri arasında, 11-12. yüzyılda Büyük Saray içinde inşa edilmiş bir Pers veya Türk stili binanın varlığı gösterilebilir. Mouchroutas diye adlandırılan bu bina, Chrysotriklinos'un tam batısında bulunuyordu. Chrysotriklinos'dan kocaman bir merdivenle oraya geçiliyordu. Merdiven haç şeklinde yapılmış renkli seramiklerle süslenmiş gibi gözüküyor. Merdivende ve odada, çeşitli kostümleriyle "Persler" temsil edilirdi. Büyük odanın kubbeli tavanında, altın mozaikli sarkıt dekorasyonu vardı. Bu binanın canlılığı ve rengi olağanüstü olmalıydı. Yapım tarihi kesin değil ancak Constantine Porphyrogenitus zamanında yoktu. Bu tanım, John Comnenus Axouchos'un talan ve 1200'deki ölümü ile bağlantılı olarak ortaya çıkıyor. I. Manuel ve II.

⁷³ Kinnamos, *Epitome*, 58-59.

⁷⁴ *A.g.e.*, 196-97. Bu Poupakes'in (Ebu Bekir), muhtemelen Bizans hizmetinde olan muhafız ile aynı kişi olmadığı yukarıda gösterilmiştir.

⁷⁵ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 15. Monastras hakkında bkz Moravcsik, *BT*, II, 192; Skoulatos, *Personnages*, 213-15. On Rodomir, *A.g.e.*, 274-75.

⁷⁶ Eustathius of Thessalonike, St. Demetrius için övgüsünde, *Opusculum*, 173-74.

Isaac'ın, binanın muhtemel koruyucuları olduğu öne sürüldü. Manuel'in saltanatı dönemindeki imparatorluğun zenginliği ve Konya Selçukluları ile o zaman var olan bağlar, Manuel'in saltanatın daha muhtemel olan tarih olarak gösteriyor. 1162'de II. Kılıç Arslan'ın ziyareti, Mouchroutas'ın inşası için fırsat ya da ilham olmuş olabilir. 12. yüzyıla ait Selçuklulardan kalma mimari bir yapı kalmamasına rağmen, Konya'da muhtemelen camiler ve bir saray vardı. Muhtemelen Mouchroutas'ın inşası için İstanbul'a getirilen bütün Müslüman ressam ve mimarlar, Suriyeli ya da İranlı olsalar da Konya'dan geçtiler.⁷⁷

Mouchroutas kanıtı; Türk ve Bizans dünyaların kendine yeten ve sürekli düşmanlık içinde donmuş birimler olarak görülmemeleri gerektiğini ortaya koyar. Bu iki dünya daha çok, ortam izin verdikçe, arasından insanların ve fikirlerin uygun bir biçimde aktığı, bir ucu Konya'da diğer ucu Constantinopolis'de bulunan kesintisiz bir dizi oluşturmuştur. Akış tek yönlü değildi ve Bizans'a gelen her Türk orada kalmadı. Amertikes, askerleri için ödenek kesildiğinde, Kuzey Suriye'deki Müslümanların hizmetine geri döndü. I. Alexius'un tahta çıkışı sırasında unvan ve ödül alamayan Tzachas, kariyerini bir *thalassocrator* olarak şekillendirdi. Keyhüsrev, Bizans toplumunda kendisine bir yer edindikten sonra kader çağırınca Konya'ya geri döndü.

Bizans'taki Türkler Anadolu'daki hemşehrileri ile bağlantıyı devam ettirdiler mi? Elbette, dönemin başında ve sonundakiler, Amertikes ve Keyhüsrev ettirdi. Chrysoskoulos, Süleymanla samimi şekilde görüşebiliyordu. Birkaç yıldır Bizans İmparatorluğunda bulunan Tzachas'ın, Türk arkadaşlarıyla bağlarını koparmadığı aşikârdır. Alexius'un tahta geçmesinden sonra ve Miryokefalon'dan önce "Siaous", İlhanlı, Skaliarios, Prosouch ya da diğerlerinin bağlantıyı devam ettirip ettirmedikleri şüphelidir. Tatikios ve John Axouchos gibi genç esirler kesinlikle ilişkilerini kesmediler. Öte yandan, Bizans'ta ikinci nesil bir Türk olan Alexius Axouchos, Kinnamos tarafından, sultanla vatana ihanet türünden mektuplaşmayı devam ettirdiği için suçlandı. Her halükarda suçlama adil değildi. Bununla birlikte, birçok durumda bu konuda "kanıtlanmamış" kararı verilmelidir.

Bu araştırma her ne kadar Bizans'a gelen Türkler sorusunu araştırı-

⁷⁷ Nicholas Mesarites, Λόγος αφηγηματικός, ed. A. Heisenberg, *Die Palastrevolution des Johannes Komnenos* (Würzburg, 1907), 44-45, 72, çeviri, Cyril Mango, *The Art of the Byzantine Empire, 312—1453: Sources and Documents* (Englewood Cliffs, N.J., 1972), 228-29, 235 nolu notta önerilen değişikliklerle. Bu not daha tercih edilebilir bir nottur.. Bkz. P. Magdalino, "Manuel Komnenos and the Great Palace," *BMGS* 4 (1978), 101-14 (özellikle 105, 108-9); Moravcsik, *BT*, II, 203; R. Janin, *Constantinople byzantine*² (Paris, 1964), 122; Lucy-Anne Hunt, "Comnenian Aristocratic Palace Decoration: Descriptions and Islamic Connections," Michael Angold, ed., *The Byzantine Aristocracy: IX to XII Centuries*, BAR International Series 221 (Oxford, 1984), 138-56, Yunan ve Arap sanatkarların, Mouchroutas'da beraber çalıştıklarını ileri sürer.

yorsa da, bunun tersi, yani Türklere katılan Bizanslılar da tamamen gözard edilemez. Meşhur Bizanslı soylulardan bazıları geçici olarak Türkler'e sığındılar. II. John'un erkek kardeşi Isaac, 1130 dolaylarında oğlu John'la birlikte kaçtı ve Konstantinopol'e dönmeden önce Gümüştekin Gazi ibn Danişmend, Kilikya Ermenistan'ından I. Leo ve Konyalı Mascoud [Mesud]'un saraylarından geçti.⁷⁸ Isaac'ın küçük oğlu Andronicus da, Suriye ve Doğu Anadolu'da uzun zaman sürgün yaşadı. Hayatının o dönemini, Erzurum'un Saltuklu Emirinin koruması altında akıncı olarak sona erdirdi.⁷⁹ Ancak Bizans'tan kaçan en ünlü ve kalıcı kaçak, Isaac Comnenus'un büyük oğlu John'du. Babasının gezginliğinde ona eşlik ettikten sonra, II. John'la barıştırıldı. Ancak John, II. John'un 1139'daki Niksar kuşatması sırasında imparatorla sert bir tartışma yaptı ve Türklerin yanına kaçtı. Kendini Müslüman ilan etti, Konya'ya yerleşti ve sultanın bir kızıyla evlendi.⁸⁰

Ancak Türklere sığınanların çoğu düşük rütbeli idi. Süryani Michael, 1129 dolaylarında bir Kasianos'un, (12. yüzyıl Bizans'ında bu isim biliniyor) Pontus'taki kalesini Gümüştekin Gazi'ye teslim ettiğini ve onun vatandaşı olduğunu belirtiyor.⁸¹ Türk hizmetine giren en önemli Bizanslı toprak sahipleri, Pontus'un içinde geniş topraklara sahip olan Gabras ailesinin üyeleri idi. Aile Bizans'ta önemli bir aile olarak kalırken, ailenin bir kolu Konya sultanlarından istihdam edilmesini istedi. Bizans soyundan olduğu ama Türkler arasında yetiştiği söylenen Gabras adlı biri yakalandı ve 1146'da Konya'dan çekilme sırasında I. Manuel tarafından idam edildi. Diğer bir Gabras, Miryokefalon'dan önce ve sonra II. Kılıç Arslan'ın Manuel'e giden elçisi olarak görev yaptı.⁸² 1185'ten sonra, II. Alexius olduğunu iddia eden bir sürü insan, Konya sultanlarından ve Türk hükümdarlarından yardım aldı. Türklere isteyerek hizmet etmemelerine rağmen, Türklerin Anadolu'da yeniden başlayan ilerlemelerine etkili bir şekilde yardım ettiler.⁸³ Yüzyılın ikinci yarısında sonraki Bizans tarafında vergi

⁷⁸ Michael the Syrian, *Chron.*, III, 230-31; Barzos, Γεν., I, 239-43 (no. 36). Isaac muhtemelen Kutsal Toprakları da ziyaret etti; Yaklaşık 1138'de II. John'a döndüğü biliniyor.

⁷⁹ Andronicus'un kariyeri iyi biliniyor, fakat yaklaşık 1163-78 arasındaki bu gezginlik dönemi için bkz. Barzos, Γεν., I, 517-30 (no. 87).

⁸⁰ *A.g.e.*, I, 480-85 (no. 84).

⁸¹ Michael the Syrian, *Chron.*, III, 227.

⁸² C. Cahen, "Une famille byzantine au service des Seldjuquides d'Asie Mineure," *Polychronion: Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, ed. P. Wirth (Heidelberg, 1966), 145-49; A. Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontos* (London, 1980), Parts IIIa and IIIb. Bahsedilen Gebrad'lar Bryer'in 6 ve 9 numaralıdır. 13. yüzyılın başında, Maurozomes ailesi, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı, Türklerin hizmetine girdi. Gönüllü olarak Türklerin hizmetine girmiş olan Bizanslılar'ın mükemmel bir özeti için, bkz. Vryonis, *Asia Minor*, 229-34.

⁸³ Brand, *Byzantium Confronts* (yukarıdaki 38 nolu nota bakınız), 86-87, 135-36; J. Hoffmann, *Rudimente von Territorialstaaten im byzantinischen Reich* (1071-1210) (Munich, 1974), 39-43.

toplamadaki suiistimal ve güvensizlik büyüdükçe, Türk sultan›n›n cömertçe verdiği vergi muafiyetleri, Bizanslı köylüleri kendi topraklarında yerleşmesi için cezbetti.⁸⁴

Göçmenler, muhalifler ve imparatorun muhtemel rakipleri, Bizans'tan Konya'ya olan trafiğin bir bölümünü oluştururken, içinde bir kaç tüccar da dâhil, diğer bazı insanların da Konya'ya gittiğine dair elimizde kanıt var. II. Alexius gibi davranan birini sultana tanıştırmayı becerebilen bir Latin hak›nda bilgimiz var.⁸⁵ Bu gezginler aras›nda, imparatorun gizli ajanlar› da vard›. Özellikle Manuel Comnenus'un, sultan›n saray›ndaki en yüksek rütbeli adamların birçoğuna büyük miktarda paralar verdiği iddia ediliyor. Böylece, II. K›l›ç Arslan, Miryokefalon'da Manuel'in ordusunu yok edebilme noktasına geldiğinde, bu danışmanlar sultanı geri çekilmek ve barış yapmak için etkiledi.⁸⁶ Manuel'in, Konya'da Bizans yan›s› bir grubu desteklemesi, onun başka yerlerde özellikle de İtalyan şehir-devletlerinde kendi taraftarlar›n› desteklemesi ile paralellik gösteriyor. Manuel'in, hizmetindeki Michael Isaac, John Ises ve bunun gibi sad›k Türklerle mesajlar›n› göndermiş olması mümkündür.

Manuel'i destekleyen Sultan danışmanları H›ristiyan'd›, ama belki de bunlar H›ristiyanlarla da s›n›rl› değildi. J. L. van Dieten, *Nicetas Choniates Tarihine* eklediği dipnotlarda, Nicetas'ın şu ana kadar yayınlanmamış olan *Armor of Dogma* adlı kitab›n›n *Tomos 26* bölümüne cümleler eklemiştir. Bu notlar k›s›men şöyle demektedir: Emir Hasan adlı biri, K›l›ç Arslan ile aralar› çok iyi olan Gabras taraf›ndan evlat edinildikten sonra, zaman›m›zdaki Türklerin sultanı, masum dinimize yakınlaşmıştı, fakat kendisi eğitilirken [Hz. Muhammed'in tanr›s›n›n] aforoz sözlerini duydu [ve] epey gücendi, çünkü herşeyin yaratıcısı olan Tanrı, Bizanslılar tarafından küçük düşürülüp aforoz edilmişti. Sonra, sultanın tereddüt gösterdiği sorgulama sırasında olan biteni bir yaz› ile imparatora –bu imparator Manuel Comnenus idi– gönderdi ve söylediklerinin gerçekte uyduğu görüldü.⁸⁷ K›sa olmasına rağmen, bu metin birçok önemli detay sunuyor. Bahsedilen Gabras, Miryokefalon'dan önce ve sonra II. Kılıç Arslan'ın Manuel'e gönderdiği elçisiydi (1175-76);

⁸⁴ Nicetas Choniates, Tarihçi, 494-95; Brand, *Byzantium Confronts*, 137.

⁸⁵ Nicetas Choniates, Tarihçi., 420. K. Erdmann, *Das anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, II, IstForsch 31 (Berlin, 1976), 115-16, 204, 1200'den önce hiçbir kervansaray bilmiyor, fakat bunlar›n birçoğunun, Bizans misafirhanelerinin (xenodocheia) yerine geçtiğini kabul eder. İlk kervansaraylardan bazıları Konya-Konstantinopol yolu üzerinde idi, diğerleri ise Konya'n›n bat›s›ndaki yol üzerinde idi.

⁸⁶ Nicetas Choniates, *Hist.*, 188.

⁸⁷ A.g.e., 213 ann. *Panoplia Dogmatike* hakkında, bkz J.-L. van Dieten, *Zur Überlieferung und Veröffentlichung der Panoplia Dogmatike des Niketas Choniates* (Amsterdam, 1970). Bu eserin en önemli metni hala yayınlanmamıştır, fakat van Dieten, *Historia*'sının bu bölümüne koyduğu notlara, *Panoplia*'nın *Tomos 26*'sının bütün bölümlerini koymuştur. Bu, *Historia*'dan farklıdır ya da onu tamamlamaktadır.

Hıristiyan olarak kaldığı önceden bilinmiyordu. Hasan ibn Gabras, Kılıç Arslan'ın sarayında ve sultanın sonraki yıllarında önemli bir insan idi. İki kez Saladin [Salahaddin Eyyubi] elçisi olarak hizmet verdi. Gabras'ın evlatlığı olduğu bilinmiyordu. Evlatlık alındığında Hıristiyan olduğu ve çektiği zorlukları Manuel'e iletebildiği aydınlatıcı detaylardı. Muhtemelen Gabras ve evlatlık oğlu Konya'daki sarayda tamamen izole edilmemişti. Sultanın etrafında Manuel'le bağlantı halinde olan ve ondan para alan küçük bir Hıristiyan danışman grubu olduğu çok kesin olmasa da söylenebilir. Hasan'ın, sultanın dikkatinden hiç bir şekilde kaçmayacak bir şekilde, İslam'dan Hıristiyanlığa geçmede (teknik olarak ölümle cezalandırılacak bir suç) hiç tereddüt etmemesi, o saraydaki hoşgörülü atmosferi gösterir.⁸⁸

Hasan İbn Gabras'ın din değiştirmesi, 1179 civarında olmuşa benziyor. Çünkü onun sorgulama hakkındaki şikâyetleri, Manuel'i, 1180 yılının ilk aylarında dini konularda son bir girişim yapmaya yöneltti. Bu olay imparatorunda, muhtemelen sadece Konya'daki bir dönmenin karşılaştığı zorlukları kolaylaştırmak için değil, fakat aynı zamanda Bizans içinde Hıristiyanlığa girmekte olan çok sayıda Türk'ün önündeki engelleri kaldırmak için bir karşılık verme hissi uyandırdı. Nihayet yayınlanan Tomos, vaftiz olmaya gelen Müslümanların, kısmen “çok köylü ve edebiyat hakkında çok cahil olduklarından dolayı” tereddüt ettiklerini ve konuyu anlamadıklarını yazar.⁸⁹ Bu ifadeler, muhtemelen Hasan'ı değil de daha alt seviyedeki din değiştirilenleri işaret etmektedir.

Hıristiyan olan bir Müslüman'dan, İslam'ı uzun uzadıya itham etmesi istenirdi ki, bu ithamın son bölümü şöyle idi: “Bütün bunların yanında, tek tanrı olduğunu söyleyen ve dövülerek yuvarlaklaştırılmış metalden yapılmış olan, doğurmayan ve doğurulmayan ve hiç bir benzeri olmayan Muhammed'in tanrısızlığı lanetliyorum.”⁹⁰ Buradaki ima, Kuran'ın 112. suresinin 1.–4. ayetlerindedir: Burada geçen Arapça ‘samad’ (“tek”, ya da “ölümsüz”) keli-

⁸⁸ Gabras ve Hasan ibn Gabras hakkında, bkz, Bryer, *Empire of Trebizond*, II, 180-81 (Bryer'in kataloğunun 9 ve 10. notları). Hasan ibn Gabras 1192'de katledildi. 1234'de Hıristiyan Giovanni de Gabra, I. Keykubad'ın Papa ve II. Frederik'e gönderdiği elçi olarak hizmet etti (*a.g.e.*, 181, no. 12). Yukarıda bahsedilen Gebrad'larla ilişkisi hakkında elimizde bilgi yoktur. Hasan ibn Gabras'ın hayatta kalan Hıristiyan torunları 1205'ten sonra, 13. yüzyılın sonuna kadar Hıristiyan olarak kalan Maurozomes ailesine katılmış olabilirler. Sultanların Hıristiyan karıları, Konya sarayında bu önemli Hıristiyan grubuna muhtemelen yardım ettiler. Bu kadınların sarayda bazı etkilerinin olduğu görülüyor. II. Kılıç Arslan, Hıristiyan bir karısından olma en küçük çocuğu olan Keyhüsrev'i kayırdı. Keyhüsrev, Maurozomes akrabalarının korudular ve daha sonra Hıristiyan karıları aldılar.

⁸⁹ J. Darrouzes, “Tomos inedit de 1180 centre Mahomet,” *REB* 30 (1972), 195. Bu makaleye ilaveten van Dieten'in keşifleri, büyük oranda K.G.Mpones'in [Bonis], *Ο Θεσσαλονίκης Ευστάθιος και οι δύο "τόμοι" του αυτοκράτορος Μανουήλ Α' Κομνηνοί (1143/80) υπέρ των εἰς την Χριστιανικήν ὀρθοδοξίαν μεθισταμένων Μωαμεθανών*, *Ἐπ.Ἐτ.Βυζ.Σπ.* 19 (1949), 162-69 adlı eserinin yerine geçer.

⁹⁰ Darrouzes, *gös*. Yer.; PG 140'a da bakınız (Paris, 1865), 133-34.

mesi, “katı”, “yoğun”, “baştanbaşa aynı” anlamına gelen “holosphyros” olarak tercüme edilmiş. Hasan gibi sözde dönmeler, Gerçek tanrıyı suçladıklarından korkarken, Bizans teolojisi, Hz. Muhammed’in tanrısın kelim ve ruhu olmadığı için düşünce ve nefesinin olmadığına ve bu yüzden sadece ölü bir madde (holosphyros) olduğuna inanıyordu. Müslüman dönmelerin önünü açmak için Manuel, soru-cevap yolu ile dini öğreten kitaptan Muhammed’in tanrısını kınamayı kaldırmayı teklif etti. İlerleyen hastalığının etkisiyle din adamlarına danışmadan acele ile hareket etti. Manuel’in emrini duyduklarında Kutsal Synod’un üyeleri, Muhammed tarafından ilan edilen tanrının gerçek Tanrı olduğu imasına sert bir şekilde karşı çıktılar. Selanikli Eustathius, özellikle çok sert konuştu. Manuel bir dizi ödüllere zorlandı.

Nisan 1180’de yayınlanan son emirde, Muhammed’in tanrısına karşı yapılan suçlama çkarıldı ve Hz. Muhammed’e, onun öğretilerine ve onu takip edenlere karşı olan yeni bir ifade konuldu. Bununla birlikte, gerçekte, hiç bir değişiklik olmadı çünkü muhtemelen Manuel kısa bir süre sonra öldü (24 Eylül 1180). Bunun bir kopyası mevcuttur, fakat 12. yüzyıldan sonra dönmelerin yaptığı İslam’ı inkâr, önceki şekli ile kalmıştır.⁹¹

Konya’da ve imparatorluk içinde, Hıristiyanlığa girenlerin ihtiyaçlarına cevap vermek için Manuel’in çaba sarfetmesi, her iki Türk grubuna verdiği önemi gösteriyor. Sultanın danışmanları, onun Miryokefalon’da hayatta kalması için önemli idi ve Hasan da Konya’da güçlü idi. Bizans’a yerleşmiş olan birçok Türkün asimile edilmesi gerekiyordu. Ölümünden sonra da geçerli olması için yemin metninde yapmaya çalıştığı değişikliğin başarısız oluşu, imparatorluk içindeki Türk unsurunun önemini kaybetmekte olduğunu gösteriyor. Türklerin azalmasının sebebi, kısmen, mevcut durumdan kaynaklanıyordu. Fakat onların zayıflamalarındaki bir başka etken de, imparatorluk hizmetinde bulunan ve Türklere düşman olan başka bir Bizanslı grubun ortaya çıkmasıdır.

12. yüzyılın birinci yarısındaki yazarlarda, Türklere karşı böyle bir düşmanlık belirtisi yoktur. Anna Comnena, John Zonaras ve Michael Italikos bu duruma karşı tarafsız ya da ilgisiz görünüyorlar. Nicephorus Basilakes, John Axouchos’a yazdığı hitabesinde bizi, en azından kendisinin John’a karşı son derece olumlu baktığına inandırıyor. Antipati izleri, yüzyılın ortasında ortaya çıkmaya başlıyor. Efes metropoliti George Tornikes, amcasının resmi bir pozisyonda kalmasını isteyen bir mektupta, doğuştan köle olan barbarların, Müzeleri ve Hermes’i seven Yunanlılardan daha üst seviyeye

⁹¹ Nicetas Choniates, *Hist.*, 213-19, notlarda verilen Panoplia Dogmatike’den farklılıklarla; Darrouzes, “Tomos inedit de 1180,” 187-97; A.-Th. Khoury, *Les theologiens byzantins et l’Islam: Textes et auteurs* (VIII-XIII s.) (Louvain, 1969), 187-93, 249-50; S. Vryonis, Jr., “Byzantine Attitudes toward Islam during the Late Middle Ages,” *Studies on Byzantium* adlı eserinde (yukarıdaki 50. nota bakınız), no. VIII, 272-73, ki bunun özellikle açık teoloji sunumunu kullandım.

çıkarıldıklarından şikâyet ediyordu. Bu, Anna Comnena'nın cenazesi için yaptığı konuşmada daha da belirgindi. Anna'nın anne babası, I. Alexius ve Irene hakkında konuşurken şöyle diyordu: “Pazarın satış-odasından alınan ve saraya sunulan tutsaklıktan çıkmış barbarlar ve hatta köleler için en büyük fırsat; hizmetçi olarak çağrılmaları, onların otoriteleri altında varlıklarını ortaya koymaları, emirlerini dinlemeleri, beslenmeleri, olmaları gerekir”.⁹² Köle olarak ve Büyük Saray'da hizmet ederek büyümüş olanlara yapılan gön-derme, Tatikios ve John Axouchos gibi Türklere olmalı.

Bu tür Türklere karşı yapılan hakaretlerin en güçlü yayıcısı, John Kinnamos'tu. I. Manuel'in ölümü ile I. Andronicus'un tahta geçişi arasında yazmış olduğu tarihte Kinnamos, böyle insanlara iftira atmaktan haz alıyor. Konya'dan çekilişi anlatırken, John Axouchos'u, orduyu kurtarmak ya da imparatora yardım etmekten çok, kendi canının derdine düşmüş olarak gösteriyor. Güya o, kendisinin esir edilmesinden korktuğu için, Manuel'e yardım etmeye giden birlikleri savunabileceğini sandığı bir yere götürmek için yanına almıştır. Kinnamos daha sonra, İtalya'ya götürdüğü donanmayı yönetemediği için Axouchos'u suçluyor. Söz konusu tarihçi, Axouchos'un, ya Venedikliler tarafından satın alındığını ya da denizcilik konularında görevini yapamayacak kadar deneyimsiz olduğunu iddia ediyor. İddiasına göre, donanmanın bir kısmını bir fırtınada kaybetti, çünkü Axouchos gerekli önlemler almamıştı.⁹³ Kinnamos, Michael Isaac'a karşı, muhtemelen abartılı ile ateş püskürmektedir. 1175'te Isaac, Manuel'in ordusundan kaçanları cezalandırmak için gönderildi. Karşılaştığı herkesin, kaçak asker, köylü, tüccar ya da herhangi biri, gözünü kör etti. Isaac aşırıya kaçmış olamazdı çünkü Manuel onu cezalandırmadığı gibi suçlamalardan da temize çıkardı. Ancak Kinnamos'un, Isaac'ın ölümünden ve torunlarına geçen felaketlerden bahsederken zevk aldığı görülüyor.⁹⁴

Alexius Axouchos'un düşüşü, Türk karşıtı hislerinin tam boyutunu göstermesi bakımından, Kinnamos için bir fırsat oldu. İnanılmaz derecedeki aptalca hareketler bir yana, ona birçok politik suç yükleyerek, önceki *protostratoru* kötüleme fırsatından çok mutlu oldu. Alexius'un, sultanla bir olarak komplo kurduğu, villasının duvarlarında ülkesi aleyhine resimler koyduğu, imparatorun sağlığını bozmak için bir sihirbazla işbirliği yaptığı, birkaç kişi ile vatana ihanet kabilinden konuştuğu, Manuel'i düzelmek için onun çabalarını küçümsediği ve nihayet imparatora saldırmak için bir grup

⁹² George Tornikes, George ve Demetrius Tornikes'de, *Lettres etdiscours*, ed. J. Darrouzes (Paris, 1970), 235.4-8; bkz. Letter to John Kamateros, *a.g.e.*, 129.1-10. Her ikisi de yaklaşık 1153-1155'ten kalma. *Helen ve barbar kavramları* hakkında, bkz. K. Lechner, *Hellenen und Barbaren im Weltbild der Byzantiner: Die alien Bezeichnungen als Ausdruck eines neuen Kulturbewusstseins* (Munich, 1954).

⁹³ Kinnamos, *Epitome*, 51, 102.

⁹⁴ *A.g.e.*, 298-99.

paralı asker topladığı belirtiliyor.⁹⁵ Alexius Axouchos'un alaşağı edilmesi, öncelikle sarayın içindeki bir güç mücadelesinin sonucu olmasına rağmen bu olay Türk karşıtı gruba bir zafer anı yaşattı.

Kinnamos'un genç çağdaşı tarihçi Nicetas Choniates, Türklere düşman değildi. 12. yüzyılın sonlarında ve 13. yüzyılın başlarında yazan Nicetas, "Perses" (Türk) terimini birçok birey için kullanmaktan kaçınır. John Axouchos'tan ilk bahsettiğinde onu bir "Perses" olarak belirtir, ancak daha sonra sadece unvanı verir. Alexius Axouchos'a, *grand domestikos*'un en büyük oğlu Alexius ve ondan sonra da *protostrator* Alexius deniliyor. Diğer Türkler ya da onların torunları (Poupakes, Prosouch, Nicephorus Chalouphe, John Comnenus Axouchos, Constantine Tatikios) öyle adlandırılmazlar (öte yandan Kinnamos, böyle durumların çoğunda "Perses" terimini kullanır). Nicetas, John Axouchos ve oğlu Alexius'a karşı son derece olumlu idi. John'un karakterini çok övdü; aslında Axouchos, Nicetas'ın uzun tarihinde, çok hayranlık duyulan biri olarak ortaya çıkan birkaç kişiden biridir. Nicetas, Alexius'u, küçük kıskançlıklar ve imparatorun paranoyasıyla yıkılan asil görüşlü bir adam olarak görür.⁹⁶ "Şişman" John Comnenus Axouchos'un durumu, 13. yüzyılın başlarında Bizans hizmetindeki Türklere karşı olan düşmanlığın derecesini ölçmemize imkân veriyor. Hikâyesi yazıldığında, o ölmüştü ve düşmüş bir talancı olarak Bizans terminolojisinde o bir "zorba" idi. Onu kötülemek için bir neden yoktu; muzaffer III. Alexius'u övmek için çok neden vardı. John'un tahta zorla el koyması ile ilgili beş hikâye vardır: 1204'ten sonra son şekli verilen Nicetas Choniates'in Tarihi, Nicetas'tan bir söylev, Nicholas Mesarites, Nicephorus Chrysoberges ve Euthymius Tornikes'in söylevleri. Bu dört söylevin hepsi, olaydan hemen sonra yazıldı. Nicetas'ın Tarihi, John'un Türk kökeninden bahsetmez, onun Comnenos olan atalarından bahseder. Nicetas'ın söylevi, John'un safkan olmadığını fakat eski zamanlardaki *İsmail* gibi asil bir aileden doğduğunu belirtiyor. ("*İsmail*" ya da *İsmail'in torunları* sürekli Müslümanlara uygulanan bir terimdir) Ancak, Nicetas, bunu kısaca veriyor. Nicephorus Chrysoberges, John'un soyundan bahsetmekten kaçınır. Nicholas Mesarites, Mouchroutas'ın John'un dedesinin bir yakını tarafından inşa edildiği konusunda herhangi bir bilgi vermiyor. Hatta onun Türk kökeni vurgulanıyor.⁹⁷

Nicetas Choniates, Chrysoberges ve Mesarites, "Şişman" John'un

⁹⁵ A.g.e., 265-69.

⁹⁶ Nicetas Choniates, *Hist.*, 9-11, 97, 143-46.

⁹⁷ A.g.e., 526-28; Nicetas Choniates, *Orationes et epistulae*, ed. J.-L. van Dieten, CFHB 3 (Berlin, 1972), 104; Nicephorus Chrysoberges, *Ad Angelos orationes tres*, ed. M. Treu (Breslau, 1892), 1-12; Mesarites, *Palastrevolution*, 45. Nicetas'ın söylevinin önsözü (*Orationes*, 101), Şişman John'un soyuna "Türk olan Axouch adlı Grand Domestikos'tan olma" diye atıf yapar, fakat bu, yazıcı tarafından yazılmış olabilir.

Türk soyuna özel bir atf yapmazken, Euthymius Tornikes konu üzerinde geniş bir şekilde durur. Euthymius, George Tornikes'in yeğenydi ve belki de kendisine Türk karşıtı hisleri ondan miras kaldı. Diyor ki:

Ey, o kötü niyetli, şişik, inatçı ve eskiden Bizanslılara karşı incitici olan, Bizanslıların toprağında karışıklık çıkaran, ta baştan beri bize düşman olan Mısırlılar gibi inatçı Türk ırkı. Kendi kötü kaderi için burada büyütilen ve beslenen o Türk ırkının torunu –Şişman ve faydasız, göbeği tanrısı olan İsmail'in çirkin tohumu (ben Paul'e göre [Phil. 3:19] ilahi ve kutsal [sözü] söylüyorum)– imparatorluk ırkına yakın olmasına rağmen, imparatorun insaflı sinesinde ısıtılıp beslenmesine rağmen, buna karşılık doğuştan gelen kötülüğünden vazgeçmeyen o şerefsiz olan, o amaçsız herifi iyi tanıyorsunuz. Bir Türk, her zaman Türktür –maymun, her zaman maymundur, atasözündeki gibi– atalarından kalma kötü maksatlarından ve kibrinden vazgeçmedi, Türk ruhu: “yemeğe gelince tıka basa dolduruldu ve tekmelendi, şişmanlatıldı ve genişletildi ve onu kimin beslediğini unuttu ve ona karşı ayaklandı” [Deut. 32:15, hafifçe değiştirildi], ve başka bir köle ve isyankar olan Jeroboam (Kaçak On Kabile'nin ya da Kuzey İsrail Krallığı'nın ilk kralı) gibi aptal ve akılsız insanlar toplayarak o büyük şerefi ve şöhretli ismi, imparatorluğu zorla ele geçirdi.⁹⁸

Elimizdeki bilgilere dayanarak söylersek, Bizans hizmetindeki Türklere karşı çıkan grup sayıca kalabalık değildi. Böyle bir grubun varlığının başlıca kanıtı, birkaç hatip ile bir bürokrat olan tarihçi Kinnamos'un yazıdır. Grubun zaferinin temelinde, Alexius Axouchos'un düşüşü vardır. Gerçekte grup, John Axouchos'un elde ettiği büyük güce ve oğlunun başarılarına tepki olarak ortaya çıktı.

George Tornikes Türkleri, hür doğmuş yerli Yunanlılar lehine baskı altında tutulacak önemsiz kişiler olarak görüyordu. Kinnamos her Türkün kökenini vurguladı ve John Axouchos ile oğlunu aşağıladı. Euthymius Tornikes, en aşırı bir dille kızgınlığını soğutmak için bir fırsat yakaladı. Bununla birlikte, bu grubun büyüklüğü ve popülaritesi, başta İtalyan tüccarlar olmak üzere “Latin” karşıtlarının büyüklüğü ve popülaritesi ile karşılaşamaz. Türkler sarayda yüksek mevkilerde bulunuyor ve böylece bürokraside yer bulmayı uman aristokratlarla yarışıyorlardı.

⁹⁸Euthymius Tornikes, Speech to Alexius III (yukarıdaki 38. nota bakınız), 66-67. Deuteronomy'ye yaptığı atıftan dolayı (bu baskıdaki referans yanlıştır). Profesör Samuel Lachs'a teşekkür ederim.

Eustathius'un “Yeni Türkiye” ve “Türklerin Avrupa Topraklar›” sözleri ile karar vereceksek, kırsal kesimde yerleşik binlerce Türk olmas› gerekir. Fakat bunlar, yaygın bir düşmanlık çekecek kadar çok kalabalık değillerdi. Latinler, şehirlerde gözle görülebilir koloniler oluşturdular ve ekonomik güçleri, çok sayıda insanı incitti. Latin karşıtı duygular genellikle ifade edilmiyordu, ancak bu Latin karşıtlığı, büyük Latin katliamında kendini şiddetli bir şekilde gösterdi. Türklerin başına bu kadar kötü hiçbir şey gelmedi.

Türkler, 11. ve 12. yüzyıllarda, üyeleri Bizans toplumunun bir parças› olan birçok milletten sadece biriydi. İngiltere, İskandinavya, Normandiya, Fransa, İtalya, Almanya ve Rusya’dan askerler gönüllü olarak katıldılar. Çok miktarda Sırp ve Macar, II. John ve I. Manuel’in seferlerinde esir edildi ve imparatorluk içinde iskân edildi. Gürcüler ve Ermeniler, hala Bizans kuvvetlerinde görülmüyordu. Bizans’a giren Türklerin büyük bir çoğunluğu, muhtemelen mecburi askeri zorunlulukları olduğu halde, Makedonya adalarında yaşayan mütevacı insanlardı. Toplam nüfusla karşılaştırıldığında sayıları az ve imparatorluk içinde birçok etnik gruplar olduğu için, onlara karşı yaygın bir düşmanlık dalgası yoktu.

Öte yandan, Bizans ordusundaki Türk say›s› ve Türk subaylar›n yüksek mevkisi, büyük bir ihtimalle, Batı› Haçlılar›n, Bizanslılar›n Türklerle ittifak halinde olduğu inancına katkıda bulunuyordu. Tatikios, Antakya kuşatmasındaki davranışından dolayı, Birinci Haçlı Seferi tarihçilerinin birçoğu tarafından aşağılandı. Prosouch, İkinci Haçlı Seferini kontrol etmek için çabalayan güçlere komuta etti. Bizans’a karşı düşmanlık ve imparatorların şüphesi, 12. yüzyılda arttı ve Türklerin istihdam edilmesi buna katkıda bulundu.

İmparatorluk hizmetine giren ve imparator ailesiyle evlilik yapan yabancılar, sadece Türkler değildi. John Rogerios, Macar Boris ve Montferratlı Renier bunlar›n önde gelenleri aras›nda idi. Ancak Alexius Axouchos, imparatorun en büyük oğlunun tek çocuğu ile evlenerek onlar› geçti. Bizans’ta yüksek statü kazanan ve aristokrasi ile ya da hüküm süren ailelerle evlilik yapan Latinler, Macarlar ve diğerleri, asil ailelerden veya şövalyeliklerden geliyordu. Büründükleri kılığı desteklemek için önemli bir aileden olduklar› iddias›yla imparatorluğa geldiler. Soy kavramı 12. yüzyıl Bizans’ında büyük önem taşıyordu. Anna Comnena, babas› Ermenistan’lı Arsak ailesinden geldiği için, babasının kifayetsiz Aspites (Oschin) için yaptığı tercihi affettirebilirdi. Bizans’a gelen Türklerden sadece birkaç›, doğuştan statü sahibi olduklarını iddia edebildi.⁹⁹ Örneğin, Amertikes, İlhanlı

⁹⁹ Anna Comnena, *Alexiad*, III, 58-59; Skoulatos, *Personnages*, 29—31. Bizans hizmetine girmiş olan Latinler hakkında, bkz. D. M. Nicol, “Symbiosis and Integration: Some Greco-Latin Families in Byzantium in the 11th to 13th Centuries,” *BF* 7 (1979), 113-35; Elizabeth Jeffreys, “Western Infiltration of the Byzantine Aristocracy: Some Suggestions,” *Angold, Byzantine Aristocracy* (Yukarıdaki 77. nota bak›n›z), 202-10.

ve Koutlounousios. Ancak, imparatorlukta önemli roller kazanan Türklerin çoğunun kökeni pek bilinmiyordu. Tzachas'ın seçkin olmayan bir temelden geldiği açıkça ifade ediliyor. Köle olarak başlamak ya da tutsaklık, ilerlemeye engel değildi. Tatikios ve John Axouchos, yükselişlerini, önce kendilerini müstakbel imparatorla ilişkiye geçiren şansa, ancak her şeyden önce kendi kişisel niteliklerine borçluydular. Bizanslı, Batılı ve diğer aristokrasilerin üyeleriyle mücadelede, asil soy iddiası olmayan Türkler, yetenekleri ve imparatora olan sadakatleriyle yüksek mevkilere geldiler ve sarayda büyük etkiye sahip oldular.

Gerçekte, eski Comnenuslar'ın Türklere dönmelerinin sebebi tam olarak, belki de onların yerleşik aristokrasi ile hiç bir ilişkilerinin olmamasıydı. "Siaous", İlhanlı, Tatikios ve John Axouchos, hepsi güvenilebilir insanlardı. Çünkü onların toplumla ilişkileri yoktu ve tamamen imparatorun lütfüne bağlıydılar. Ancak, Alexius Axouchos'un, iktidardaki hanedanla bir bağı vardı ki, bu da Manuel için potansiyel bir tehlike olabilirdi. Bu yüzden, Alexius, bulunduğu yüksek mevkiden alaşağı edildi. Belki de Nicephorus Chalouphes'in az bilinen Türk kökeni, onu, Manuel'in eski metresinin kocası olmaya uygun biri yaptı. En önemli oldukları dönemde, Türklerin sosyal bağlantılarının olmayışı, onları imparator için değerli yaptı.

Bizans, onların varlıklarından faydalandı. Tatikios, John Axouchos ve Prosouch, yetenekli generallerdi. Alexius Axouchos ve Nicephorus Chalouphes, diplomatik görevlerini incelikle ve başarıyla yerine getirdiler. İmparatorun baş danışmanı olarak, John Axouchos en yükseğe çıktı. Manuel'in ölümünden sonra, sadık ve yetenekli Türklerin emir ve etki mevkilerinden uzaklaşması, liderliği, aslen sivil kökenli olan aristokratlar ve hadımların eline düşürdü. O zaman Konstantinopol'de kalan Türkler sadece John Comnenus Axouchos ile Keyhüsrev idi ki, liderden çok saraylı gibi hareket ediyorlardı. John Axouchos'a yazdığı bir mektupta, Michael Italikos ona, *Roma imparatorluğunun sarsılmaz kulesi* dedi.¹⁰⁰ İmparatorluk, Bizans hizmetindeki Türklerin yok olmasıyla zayıfladı.

Bryn Mawr College

¹⁰⁰ Michael Italikos, *Lettres et discours*, 223.14-15 (no. 37), bu makalenin başında verilmiştir. 1180 ile 1204 arasında elit sınıfların özellikleri için, bkz Kazhdan, *Sotsialny sostav*, 263-64.